

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Obraz třicetileté války a doby pobělohorské v dílech Aloise Jiráska, Václava
Beneše Třebízského a Josefa Svátka
Diplomová práce

Autor: Bc. Lucie Lorencová
Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství pro střední školy – český jazyk a literatura
Učitelství pro střední školy – dějepis
Vedoucí práce: Mgr. Bílek Jan, Ph.D.
Oponent práce: dr. hab. Filipowicz Marcin Lukasz, Dr.

Hradec Králové, 2021

Zadání diplomové práce

Autor: Lucie Lorencová

Studium: P19P0734

Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství pro střední školy - český jazyk a literatura, Učitelství pro střední školy - dějepis

Název diplomové práce: **Obraz třicetileté války a doby pobělohorské v dílech Aloise Jiráska, Václava Beneše Třebízského a Josefa Svátka**

Název diplomové práce AJ: The Thirty Years' War and the White Mountain period in the work of Alois Jirásek, Václav Beneš Třebízský and Josef Svátek

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat způsobem zobrazování historických událostí v dílech Aloise Jiráska, Josefa Svátka a Václava Beneše Třebízského. Konkrétně bude zaměřena na jejich tvorbu zabývající se třicetiletou válkou a dobou pobělohorskou. Cílem práce bude zmapovat, jakým způsobem jednotliví autoři tuto dobu vnímají a popisují ve svých dílech a proč zaujmají právě tato stanoviska a postoje. Jejich názory a pohledy na dané historické období budou následně komparovány a srovnávány.

Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, 371 s.

FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Praha: Academia, 2008, 5 sv. ISBN 80-200-0345-2.

LEHÁR, Jan. Česká literatura od počátků k dnešku. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 1082 s. ISBN 978-80-7106-963-8.

MĚŠŤAN, Antonín. Česká literatura 1785-1985. 1. vyd. Toronto : Sixty-Eight Publishers, 1987. 454 s.

NOVÁK, Jan Václav a Arne NOVÁK. Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny. 4., přeprac. a rozš. vyd. V Olomouci: R. Promberger, 1939, 1804 s.

POHORSKÝ, Miloš, Jiří BRABEC a Jan MUKAŘOVSKÝ. Dějiny české literatury. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, 631 s. Práce ČSAV.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jan Bílek, Ph.D.

Oponent: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Datum zadání závěrečné práce: 21.11.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce pana Mgr. Jan Bílka Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 7. 12. 2021

.....

Anotace

LORENCOVÁ, Lucie. *Obraz třicetileté války a doby pobělohorské v dílech Aloise Jiráska, Václava Beneše Třebízského a Josefa Svátka*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 50 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá způsobem zobrazování historických událostí v dílech Josefa Svátka, Václava Beneše Třebízského a Aloise Jiráska. Pracuje s díly, která se věnují bitvě na Bílé Hoře, třicetileté válce a pobělohorské době. V těchto dílech je hledán pro jednotlivé autory typický postup při zpracování historické látky a zacházení s historickými fakty. Dále je analyzováno to, jakým způsobem vnímají tuto dobu a jak ji prezentují ve svých dílech, jaká v ní vidí pozitiva a negativa a na jakou problematiku se nejvíce zaměřují. Kromě charakteristiky těchto znaků práce obsahuje také komparaci těchto názorů a pohledů na sledovanou dobu.

Klíčová slova: Alois Jirásek, Václav Beneš Třebízský, Josef Svátek, pobělohorské období, historická próza.

Annotation

LORENCOVÁ, Lucie. *The Thirty Years' War and the White Mountain period in the work of Alois Jirásek, Václav Beneš Třebízský and Josef Svátek*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 50 s. Thesis.

This thesis deals with the ways of work with historic events in the work of Josef Svátek, Václav Beneš Třebízský and Alois Jirásek. It deals with works which are about The Battle of the White Mountain, The Thirty Years' War and the period after The Battle of the White Mountain. It searches typical methods for working with historical material and facts. It analyzes how the authors perceived this period and how they wrote about it, which positives and negatives they see and which problems are main for them. Instead of that it includes comparison of their opinions and the points of view.

Key words: Alois Jirásek, Václav Beneš Třebízský, Josef Svátek, the period after The Battle of the White Mountain, historical prose.

Obsah

Úvod	7
Bílá hora a pobělohorské období očima historiků.....	10
Cesta k Bílé hoře	10
Osudný 8. listopad 1620.....	11
Doba pobělohorská.....	12
Jezuitský řád.....	13
Kult Jana Nepomuckého	15
Historický román ve 2. polovině 19. a na počátku 20. století	17
Život a dílo autorů	19
Josef Svátek.....	19
Václav Beneš Třebízský.....	20
Alois Jirásek	21
Bílá hora a pobělohorská doba v díle autorů.....	23
Zpracování příběhů a dějů.....	23
Tematizované problémy	25
Práce s historickými fakty	28
Celkové vyznění děl	30
Oblíbenost u čtenářů.....	33
Srovnání pohledu autorů	37
Závěr.....	47
Seznam použité literatury	48
Primární literatura.....	48
Sekundární literatura	49

Úvod

Jen před několika měsíci, konkrétně 8. 11. 2020, si lidé v České republice i v Evropě připomínali čtyřsté výročí bitvy na Bílé hoře. Byly pořádány vzpomínkové akce, výstavy, vzdělávací programy atd. Tato bitva na dlouhou dobu určila směřování českých zemí, nejen politické, ale i náboženské apod., a byla součástí ničivé války, která trvala dalších dvacet osm let. V naší společnosti je bitva na Bílé hoře většinou považována za národní tragédii, po které následoval útlak obyvatelstva, násilná rekatolizace a sankcionování těch, kteří se nové společenské situaci nehodlali podvolit. Jako významný předěl v našich i světových dějinách budí toto období zájem nejen historiků, ale i literátů. Literární díla týkající se této problematiky potom silně ovlivňovala a stále ovlivňují pohled lidí na tuto dobu, jelikož jsou srozumitelnější a lépe dostupná než literatura odborná.

A právě pojetí této doby u různých spisovatelů a jejich vliv na čtenáře je tématem předložené práce. Ta se zaměří na tři autory historické prózy 19. století, konkrétně na Aloise Jiráska, Václava Beneše Třebízského a Josefa Svátka, kteří se mimo jiné věnovali i období bitvy na Bílé hoře, třicetileté válce a pobělohorské době. Autory tvořící v 19. století jsem vybrala z toho důvodu, že mě zajímá jejich pohled na pobělohorské období. Oni sami ještě žili a tvořili za vlády habsburské dynastie, která byla do sledovaného konfliktu zapletená. Navíc je na jejich díle možné sledovat vývoj žánru, kterému se práce věnuje, a tyto změny je rovněž zajímavé sledovat. Cílem práce je na základě děl věnujících se právě této éře dějin zmapovat, jak tuto dobu autoři pojímali a jakým způsobem ji zpracovávali ve svých dílech. Hledány jsou odpovědi na otázky, jak moc autoři využívali historická fakta, jakým způsobem s nimi pracovali, jak danou dobu ve svých dílech prezentovali, jak moc je časoprostor provázán s dějem, jakým způsobem ho ovlivňuje, a nakonec, jak to, co ve svých příbězích vytvořili, ovlivňovalo čtenáře v jejich době i v dobách následujících. Stěžejní část práce je věnována analýze děl vybraných autorů týkajících se zkoumaného období, z čehož získáme odpovědi na výše položené otázky. Způsoby, kterými autoři látku ohledně sledovaného období zpracovávali, jsou následně komparovány.

Téma diplomové práce jsem volila s ohledem na své zájmy, které se projevují i v mém studijním zaměření, tedy v kombinaci oborů – českého jazyka a literatury a dějepisu. Pro propojení těchto dvou oborů je historická próza nejvhodnějším tématem. Zároveň jsem chtěla zůstat v českém prostředí, které je mi bližší než literatura zahraniční. Odstraní se tím problém překonávání kulturních odlišností a je snazší pochopit uvažování autorů, jejich způsob

přemýšlení apod. Tím pádem jsem se přiklonila asi k nejvýznamnějšímu českému autorovi historických próz, kterým je Alois Jirásek, a ke komparaci jsem k němu s ohledem na níže uvedené skutečnosti vybrala další dva autory, Václava Beneše Třebízského a Josefa Svátka. Z jejich tvorby jsem potom vybrala období třicetileté války a pobělohorského období pro jeho rozporuplnost a různé možnosti jeho pojmání. Tři sledovaní autoři byli vybráni zejména díky jejich práci na románech a povídkách s tematikou 2. poloviny 17. a 1. poloviny 18. století. Potom také proto, že žili a tvořili v přibližně stejném časovém rozmezí. S ohledem na to, že jejich názory a pohledy na současnost i minulost se neobjevily jen tak, je ještě před samotným zkoumáním děl věnován prostor jejich životu a dílu, aby byl při dalším čtení znám kontext jejich tvorby.

Pro lepší orientaci v událostech, do jejichž kontextu jsou zasazena analyzovaná díla, je také pojednáno o historickém období, kterým se tato práce zabývá. To je třeba nejprve vymezit. Třicetiletá válka je historiky jasně ohraničena. Za její počáteční událost je považována 3. pražská defenestrace z května 1618, ukončena potom byla Vestfálským mírem z 24. října 1648. Dobou pobělohorskou se označuje období od bitvy na Bílé hoře přibližně do roku 1740, tedy do nástupu osvícenství a osvícenských panovníků, za které jsou považováni Marie Terezie a Josef II. Práce tedy seznamuje s cestou českých zemí k pražské defenestraci a bitvě na Bílé hoře, a hlavně jejími důsledky.

Celá práce je rozdělena do několika částí. V první z nich je věnována pozornost historickému kontextu, jak už bylo nastíněno výše. Ve druhé části bude teoreticky vymezen žánr, se kterým bude nejčastěji pracováno, tedy historický román. Následně bude krátce věnována pozornost životu autorů a obecně jejich dílu. Třetí část bude věnována rozboru děl sledovaných autorů týkajících se období bitvy na Bílé hoře a pobělohorské době. Zanalyzovaná díla budou následně komparována, což bude čtvrtá, závěrečná část práce.

Výchozí teze je taková, že pohledy zvolených autorů na sledovanou dobu budou různé. Přestože názvy děl všech tří autorů (*Temno*, *Pobělohorské elegie*, *Trnová koruna* atd.) napovídají, že všichni tři vnímají sledované období jako temnou dobu našich dějin, plnou útisku, každý bude spatřovat největší problém někde jinde a věnovat se problematice z trochu jiného pohledu, tudíž se finální vyznění děl bude různit.

Mezi základní literaturu, která bude v práci použita, patří zejména třetí díl *Dějiny české literatury*, které je ovšem vzhledem k datu vydání potřeba brát kriticky a s ohledem na možné ideologické zkreslení informací, a *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. Pracováno bude také s *Lexikonem české literatury*. Co se týče literatury věnující se konkrétním autorům, je to u třech námi sledovaných hodně různé. U Aloise Jiráskova

samozřejmě není problém informace sehnat, existuje o něm hned několik monografií a studií o jeho práci. Používána bude kniha *Alois Jirásek: monografie s ukázkami z díla* od Jaroslavy Janáčkové, od Alexandra Sticha *K Jiráskovu pojetí baroka* či od F. X. Šaldy *Alois Jirásek čili mythos a skutečnost*, dále třeba od Zdeňka Nejedlého *Alois Jirásek* nebo *Čtyři studie o Al. Jiráskovi*. S dalšími dvěma autory už je to ale složitější. O Václavu Beneši Třebízském napsal dílo jeho vrstevník Karel Václav Rais, také je mu věnována kapitola v knize *Ač zemřeli, ještě mluví* s podtitulem medailonky českých katolických vlasteneckých kněží. U Josefa Svátka je potom situace v tomto ohledu nejkomplicovanější, informace o něm se mimo výše zmíněné příručky hledají velmi těžko. Kromě výše popsané odborné literatury bude v práci také pracováno s články z dobového tisku, jako jsou Lidové noviny, Národní listy, Lumír apod. V nich je možné najít recenze na vydávaná díla, články informující o jejich úmrtí nebo vydané k některému výročí (úmrtí, narození). Představení historického kontextu bude založeno zejména na díle *Dějiny zemí Koruny české* od Vratislava Vaníčka, doplňující informace poskytnou příslušné díly *Velkých dějin zemí Koruny české*. K představení historického románu a jeho vývoje poslouží článek *Historický román* od Zuzany Hlouškové či příslušné heslo v *Encyklopedii literárních žánrů*.

Bílá hora a pobělohorské období očima historiků

Abychom mohli sledovat, jakým způsobem vybraní autoři historické prózy zpracovávají historické události a děje 17. a 18. století, považují za vhodné se s těmito událostmi seznámit tak, jak je popisují historikové. Záměrem této kapitoly je dostat relativně objektivní historický výklad (ani popis historiků není zcela objektivní a některé výklady a názory se mohou lišit v závislosti na osobě historika, míra subjektivity by zde však měla být minimální¹) toho, co se tehdy dělo a jak to ovlivňovalo životy lidí. S tímto konstruktem bude následně pracováno při srovnávání s tím, co nám líčí jednotliví autoři.

Cesta k Bílé hoře

Hlavní kořeny konfliktu, který se nejprve v českých zemích a následně po celé Evropě rozpoutal, je třeba hledat v několika oblastech. Mezi příčiny na evropské úrovni patří soupeření o moc v Evropě, v českých zemích panovaly rozdíly v představách o dalším směřování českých zemí, tedy střet mezi centralizovanou a stavovskou monarchií. Do toho navíc v Evropě i českých zemích vstupovaly spory náboženské.

Na přelomu 15. a 16. století existovaly v Čechách dvě oficiálně fungující církve – kališnická, ke které se hlásilo asi 70 % obyvatelstva a byla tak církví nejrozšířenější, a katolická.² Dále zde od roku 1457 působila také Jednota bratrská, která ovšem nebyla oficiálně povolena. I přes rozdílné názory těchto církví a menší či větší rozmišky mezi nimi však byla prosazována myšlenka náboženské svobody, kdy panoval názor, že vyznání každého jednotlivce je pouze jeho rozhodnutí.

Obrovský vliv na náboženské poměry v českých zemích měla reformace (za její počátek je považován rok 1517, kdy Martin Luther zveřejnil svých 95 tezí) a názory Martina Luthera a Jana Kalvína. Ke Kalvínovým názorům se přiklonili členové Jednoty bratrské a navázali s příslušníky kalvinismu úzké vazby. Lutherovo učení mělo obrovský vliv na část kališnické církve, tzv. novoutrakvisty, kteří na rozdíl od staroutrakvistů začali názorově opouštět Jana Rokycanu a jeho následovníky a přiklonili se právě k luteránství. Tím se však také ocitli v ilegalitě, jelikož stejně jako Jednota bratrská, ani luteránská církev nebyla přijata Basilejskými kompaktáty a tudíž jí neschvaloval žádný zemský zákon.

¹ CARR, Edward Hallett. *Co je historie?: přednášky pronesené na cambridžské universitě v lednu-březnu 1961 v rámci cyklu G.M. Trevelyana*. Praha: Svoboda, 1967. S. 9–32.

² VANÍČEK, Vratislav. *Dějiny zemí Koruny české. I, Od příchodu slovanů do roku 1740*. 2., opr. a dopl. vyd. Praha: Paseka, 1993. S. 240–243. ISBN 80-85192-59-4.

Na počátku 17. století by se tak daly identifikovat čtyři hlavní církve, přičemž dvě, které byli početně nejsilnější, nebyly uznány zákonem.

Konflikt ovšem zdaleka nebyl pouze otázkou náboženství.³ Po nástupu Habsburků na český trůn v roce 1526 do náboženské situace začaly čím dál více vstupovat i politické faktory. Od smrti Zikmunda Lucemburského vzrůstala moc českých stavů, a přestože po něm na trůn usedlo ještě pět panovníků, větší moc měly stavovské sněmy, které rozhodovaly o hlavních otázkách. Ovšem už první z Habsburků, který usedl na český trůn, tedy Ferdinand I., začal oslabovat moc stavů a prosazovat absolutistický panovnický princip, proti čemuž se začala formovat stavovská opozice. Odboj, který opozice zorganizovala, byl však velmi rychle potlačen. Nadějně vyhlížela vláda jeho nástupce, syna Maxmiliána II., který, ač sám katolík, projevoval sympatie k nekatolickým vyznáním, navíc byl ochoten dělat ústupky i v politické sféře. A tak si čeští stavové vymohli stvrzení (i když jenom ústní) České konfese, která obsahovala nejen náboženské, ale i politické požadavky. Písemného stvrzení, známého pod názvem Majestát na náboženskou svobodu, se potom dočkali za vlády jeho nástupce, Rudolfa II. Situace se tím však příliš neupokojila a po odstoupení Rudolfa začaly rozpory eskalovat.

Osudný 8. listopad 1620

Napětí mezi zneprátelenými tábory dosáhlo kritického bodu.⁴ Nekatolická strana se zaštiťovala Majestátem, který podle ní nebyl dodržován, a považovali tak za nutné se bránit. Po sledu několika událostí (jednou z nich bylo zrušení sněmu nekatolických stavů králem) došlo 23. května 1618 k již 3. pražské defenestraci (v případě, že se jako méně významná nezapočítává defenestrace z r. 1483, je tato defenestrace označována jako druhá), při které byli českými stavy odsouzeni a vyhozeni z oken královští místodržící Jaroslav Bořita z Martinic, Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka a písař Fabricius. Tato událost je považována za počátek třicetileté války. Následně byla svržena královská moc a jako řídicí orgán byla ustanovena zemská vláda 30 direktorů. Odpověď panovníka na sebe nenechala dlouho čekat a začal připravovat razantní odvetu. V roce 1619 však císař Matyáš zemřel. Čeští stavové, kteří se domnívali, že mají právo si dalšího krále svobodně zvolit, ustanovili za vládce Fridricha Falckého, přestože císař Matyáš ještě za svého života ustanovil svým

³ VANÍČEK, Vratislav. *Dějiny země Koruny české. I, Od příchodu slovanů do roku 1740. 2., opr. a dopl. vyd.* Praha : Paseka, 1993. S. 215-227. ISBN 80-85192-59-4.

⁴ VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek VII., 1526-1618.* Vydání první. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2005. S. 499-539. ISBN 80-7185-264-3; VANÍČEK, Vratislav. *Dějiny země Koruny české. I, Od příchodu slovanů do roku 1740. 2., opr. a dopl. vyd.* Praha : Paseka, 1993. S. 230-234. ISBN 80-85192-59-4.

nástupcem Ferdinanda Štýrského. Volba stavů jistě nebyla náhodná, výhodu viděli zejména v tom, že tchánem Fridricha byl anglický král. Pomoc, ve kterou ze strany Anglie a dalších protestantských zemí doufali, se však nedostavila vůbec nebo byla jen velmi vlažná, zatímco nový císař Ferdinand, který měl už od začátku výhodu více spojenců, stále rozšiřoval jejich okruh.

Když se proti sobě 8. listopadu 1620 postavila na Bílé hoře stavovská a císařská armáda, byly početní síly téměř vyrovnané, vojska českých stavů však byla vyčerpaná a nedisciplinovaná. Během krátké chvíle (bitva trvala okolo dvou hodin) byla tato armáda poražena. Výsledek této bitvy pak ovlivnil chod českých dějin na dlouhou dobu.

Doba pobělohorská

Prohrou na Bílé hoře se vývoj v českých zemích začal ubírat jiným směrem, než jaký zamýšleli představitelé stavovského odboje.⁵ Dohrou stavovského povstání bylo potrestání jejích účastníků. Na Staroměstském náměstí bylo 21. června 1621 popraveno sedmnáct měšťanů, sedm rytířů a tři páni. Spoustě dalších účastníků odboje byl zabaven majetek, který byl následně rozdělen mezi ty, kteří zůstali věrní císaři. Nejednalo se však, jak jsme se mohli dlouhou dobu dočíst jak v beletristických, tak historiografických starších textech, o neuváženou akci či afektované chování v reakci na rebelii. Všichni potrestaní prošli řádným soudem a obdrželi oprávněné tresty, v té době zcela odpovídající jejich provinění. Habsburkové si v českých zemích upevnili svou moc a centralizací byla téměř na minimum potlačena moc českých stavů. Oficiální stvrzení vítězství centralismu nad stavovskou monarchií přineslo Obnovené zřízení zemské (pro Čechy vydané 1627, pro Moravu 1628), kde bylo zakotveno dědičné právo na Habsburský trůn, čímž sněmy ztratily právo volby panovníka, rozhodování o většině záležitostí připadlo centrálním úřadům ve Vídni a změnilo se obsazení sněmů, kde teď většinu obsadili církevní představitelé.

Upevnění panovnické moci šlo navíc ruku v ruce s rekatolizací obyvatelstva.⁶ To zasáhlo české země mnohem více, než výše zmíněné tresty, neboť ty se týkaly pouze užšího okruhu výše postavených, zatímco rekatolizační snahy se dotkly všeho obyvatelstva. Katolická církev po upevnění moci Habsburků stála na špičce společnosti. Byly vypracovány plány na postup rekatolizace a zřízeny reformační komise, které měly dbát na správný průběh. Nebyl to ovšem

⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VIII, 1618-1683*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008. S. 77–89. ISBN 80-7185-264-3; VANÍČEK, Vratislav. *Dějiny zemí Koruny české. I, Od příchodu slovanů do roku 1740*. 2., opr. a dopl. vyd. Praha : Paseka, 1993. S. 257–268. ISBN 80-85192-59-4.

⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VIII, 1618-1683*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008. s. 90–102. ISBN 80-7185-264-3; VANÍČEK, Vratislav. *Dějiny zemí Koruny české. I, Od příchodu slovanů do roku 1740*. 2., opr. a dopl. vyd. Praha : Paseka, 1993. S. 285–289. ISBN 80-85192-59-4.

pouze mocenský záměr, který vedl Ferdinanda II. a jeho nástupců k přivádění poddaných na katolickou víru – on sám byl velmi zbožný a chtěl dbát na spásu svých poddaných, které mohli dosáhnout pouze v pravé víře. Ovšem nejprve bylo třeba obrodit samotnou církev – ta trpěla nedostatečnou správní organizací a nedostatkem kněží. Byla tak provedena reorganizace správy, v Čechách začaly posilovat církevní řády (zejména navrátilivší se jezuité), byli povoláni kněží ze zahraničí, zejména Polska, a zvláštní pozornost byla věnována výchově nové generace kněží. Těch byl totiž velký nedostatek a spousta far zůstala po odchodu evangelických kněží, kteří byli ze země vyhnáni, neobsazená.

Změna vyznání v té době znamenala pro většinu obyvatelstva změnu jejich identity – víra v té době znamenala pro lidi mnoho a tvořila velkou část jejich života. Konverze obyvatel mohlo být dosaženo několika způsoby. Prvním z nich byla samozřejmě násilná cesta, která se ale neukázala jako účelná a příklon ke katolictví nebyl ve většině případů upřímný. Účelnější se ukázaly nenásilné metody. Tak by se dalo označit misionářské působení zejména jezuitů, ale i jiných řádů, výchova mládeže v katolickém duchu, působení katolických pobožností, oslav, svátků, apod., které byly pro prosté obyvatelstvo velkolepé a ohromující.

S rekatolizací církvi také mohl pomoci nový umělecký směr, který v pobělohorské době pronikl do českých zemí právě v souvislosti s šířením katolicismu.⁷ Tímto směrem je baroko, které v českých zemích dominovalo v 17. a 18. století. Typické znaky tohoto stylu měly zapůsobit na obyvatele, ohromit je, poukázat na jejich maličkost a nicotnost v porovnání s věčným, nadpozemským božím světem. V českých zemích můžeme najít nepřeberné množství staveb, soch a dalších uměleckých předmětů. Typické pro baroko jsou pravidelnost a řád (zejména v architektuře v rozložení staveb, jejich půdorysech apod.), dynamičnost, rozevlátost a zobrazení vnitřního napětí (zejména v sochařském a malířském umění – postavy mají rozevlátá roucha, jsou v pohybu, v obličejích se jim odráží jejich emoce).

Jezuitský řád

Tovaryšstvo Ježíšovo (neboli jezuitský řád) sehrálo velkou roli při protireformaci.⁸ Hraje důležitou roli v několika dílech, kterými se budeme zabývat, proto si zaslouží, abychom krátce pojednali i o něm.

V souvislosti s řádem musíme zmínit jeho zakladatele, Ignáce z Loyoly. Ignác jakožto třinácté dítě z urozené rodiny nastoupil vojenskou dráhu, ale při jednom z útoků mu dělová

⁷ VANÍČEK, Vratislav. *Dějiny země Koruny české. I, Od příchodu Slovanů do roku 1740.* 2., opr. a dopl. vyd. Praha : Paseka, 1993. S. 255–257. ISBN 80-85192-59-4.

⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách.* Praha: Mladá fronta, 1995. 245 s. ISBN 80-204-0471-6.

koule roztránila holenní kost, takže se vrátil domů, kde se začal věnovat četbě duchovních textů. Po uzdravení vykonal pouť do Jeruzaléma a rozhodl se, že se stane knězem. Začal si tak doplňovat vzdělání a cestovat. V Paříži se seznámil se svými budoucími spolupracovníky a ve 30. letech 16. století založili Societas Jesu. Několik let poté navštívili Itálii, aby papeže požádali o schválení řádu. Papež Pavel III. jim vyhověl – nejprve ústně a v roce 1540 bulou stvrdil organizaci Tovaryšstvo Ježíšovo.

Tovaryšstvo je řád řeholních kleriků, to znamená, že ho tvoří kněží, kteří skládají pro řeholníky typické sliby chudoby, čistoty a pokory, navíc ještě slib zvláštní poslušnosti Svatému otci. Od ostatních řádů se členové jezuitského řádu odlišují také například tím, že kladou větší důraz na individuální vztah s Bohem, před společnými modlitbami tedy dávají přednost samostatnému rozjímání a hledání Boha. Jedním z hlavních úkolů jezuitů a jejich posláním je misie, kterou jezuité chápou jako naplnění apoštolské práce, ke které v Bibli vyzývá Ježíš. Zaměřují se tedy na obranu, šíření a upevňování katolické víry, což zahrnuje tři nejdůležitější okruhy. Prvním z nich je pastorační, katechetická a liturgická práce, která souvisí přímo s posláním kněží. Zahrnuje tedy konání bohoslužeb, udělování svátostí a podobně. Druhým okruhem je misijní činnost, tedy šíření víry. Třetí oblastí je školské a pedagogické působení.

Své vojenské zkušenosti využil Ignác z Loyoly i při práci v řádu a vtiskl mu uspořádání připomínající organizaci vojska. Byla vyžadována pevná disciplína a dodržování pravidel, sepsaných v Konstituci, což byla řádová ústava, která kromě pravidel obsahovala i hierarchii a rozdělení členů.

Po ustavení Tovaryšstva začali jezuité rozšiřovat své působení a z Říma se vydali nejen do dalších částí Evropy, kde se měli střetnout s protestantskou reformací, ale i do zámořských oblastí.

Sám Ignác stačil vyslat jezuitu i do českých zemí. Stalo se tak v roce 1556, kdy dvanáct členů Tovaryšstva mělo posílit skomírající katolické náboženství. Usadili se v pražském klášteře sv. Klimenta, který do té doby obývali dominikáni, a zůstali zde až do roku 1773, kdy po zrušení řádu byli nuceni odejít.

Pro jezuitu však nebylo vůbec snadné se v Čechách usadit. Do českých zemí přišli jako cizinci, museli se integrovat a přizpůsobit českým podmínkám. Problémem zde mohl být například jazyk – němčina jim sice nečinila potíže, ale pokud chtěli účinně vykonávat svoje poslání, bylo třeba dorozumívat se česky. Další věc, na kterou si museli jezuité v Čechách zvyknout, bylo podávání přijímání pod obojí způsobou, které povolil papež Pius IV. po Tridentním koncilu.

Za vlády Maxmiliána II. a jeho následníka Rudolfa II. se začala vyostřovat situace mezi katolíky a protestanty, která se samozřejmě dotkla i jezuitského řádu. Poté, co situace dospěla až k pražské defenestraci a nastolení moci třicetičlenného direktoria, byli jezuité vyhnáni z Čech. Byli obviněni, že porušují zemský řád, práva a svobody, a museli odejít.

Vyhnanství však netrvalo dlouho. Do Prahy se jezuité vrátili už 22. listopadu, tedy pouhé dva týdny po bitvě na Bílé hoře, aby byli nápomocni při následné rekatolizaci obyvatelstva. Přestože se rekatolizace účastnili i další řády (např. dominikáni, minorité atd.), v obecném podvědomí jsou jezuité zakořeněni jako její hlavní činitelé. Důraz byl kladen, jak už z podstaty řádu vyplývá, na misie a katecheze, kterými měli působit na dospělé, a školskou činnost, která měla vést k výchově katolické mládeže. Tím, že se podíleli na rekatolizaci, dostali se jezuité v českých zemích pod ochranu státní moci a řád v téhle době zaznamenal obrovský rozkvět. Tento rozmach mu umožnil odštěpit se od rakouské provincie a založit samostatnou českou provincii.

Objektivně je třeba říct, že jezuité svými zásluhami, například ve školství, přispěli k vývoji českých zemí a rozhodně jsou zde znatelné stopy jejich přínosu. V českém kolektivním vědomí jsou vzhledem k tomu, jak byl tento řád zaangażovaný do rekatolizace, což je jedno z velmi citlivých témat české historie, vnímání rozporuplně. Jedná se tak o velmi kontroverzní téma a je na každém, aby si udělal svůj vlastní názor. Proto bude velmi zajímavé sledovat, jakým způsobem se na řád a jeho působení v českých zemích dívají jednotliví autoři a jak ho prezentují ve svých dílech.

Kult Jana Nepomuckého

S barokní zbožností a rekatolizací je také neodmyslitelně spjat Jan Nepomucký a legenda o něm.⁹ V době, které se tato práce věnuje, nabíral jeho kult neobyčejné důležitosti.

O jeho dětství se nezachovalo příliš informací, zápisy o něm existují až z dob, kdy už byl dospělý, i na ty je potřeba pohlížet kriticky a ověřovat je, protože díky legendě byly některé informace zkresleny. Osudové bylo to, že se stal generálním vikářem, zástupcem a pravou rukou biskupa Jana z Jenštejna. Ten měl spory s králem Václavem IV., které vyvrcholily zajetím a mučením čtyř arcibiskupových spolupracovníků. Jedním z nich byl i Jan Nepomucký, který mučení nepřežil. Jeho tělo bylo následně shozeno do Vltavy. Avšak nedlouho po smrti jako by Johánek, jak se mu také říkalo, začal žít znovu v legendách. Objevovaly se příběhy o královnině zpovědníkovi, který zemřel proto, že odmítl prozradit její

⁹ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993. 282 s. ISBN 80-204-0358-2.

tajemství, o záři, která se objevila nad Vltavou, když do ní bylo shozeno jeho tělo, o jazyku, který navzdory tomu, že zbytek těla podlehl rozkladu, zůstal nedotčený. Legendy se čím dál více vzdalovaly historickým faktům a zformoval se černobílý příběh o nemilosrdném a krutém králi Václava IV. a jeho pravém opaku, svatě žijícím a umučeném Janovi.

Už ve 2. polovině 17. století se objevilo úsilí o svatořečení nebo aspoň blahořečení, nicméně tyto snahy dlouho ztroskotávaly. Obrat k lepšímu v této záležitosti nastal v 18. století, kdy bylo dosaženo dílčích úspěchů. Od roku 1715 zasedala komise, která měla případ vyšetřit a zjistit, zda odpovídá podmínkám kanonizace (pro svatořečení je nutné prokázat zázraky atd.). V roce 1721 bylo dosaženo prvního velkého úspěchu – Jan Nepomucký byl prohlášen za blahořečeného. I nadále však pokračovaly výslechy a vyšetřování, aby mohl být svatořečen. Cíle bylo nakonec dosaženo roku 1729, kdy byl Jan Nepomucký kanonizován neboli svatořečen. V Praze, ale i jinde, to vyvolalo mohutné oslavy. V Praze se uskutečnily osmidenní slavnosti, které jsou považovány za největší ve vrcholném baroku. Jan Nepomucký se stal jedním z nejvíce uctívaných a vážených světců, pořádala se procesí, zasvěcovaly se mu poutní kostely, vznikala spousta uměleckých děl s jeho zobrazením apod. Ovšem kult světců a světic je záležitostí pouze katolické církve. Protestantské církve, ať už se jedná o jakoukoliv denominaci, světce neuznávají a veškerou svoji pozornost soustředí pouze na trojjediného Boha, takže pokoušet se ohromit osoby nekatolického vyznání vybudováním kultu nového světce nebyla ta nejlogičtější cesta.

Ovšem ne každý vidí v Janu Nepomuckém příkladného kněze a vzor svatosti. Například v doslovu *Temna* od historika a literárního historika Zdeňka Nejedlého se můžeme dočíst názor, že Jan Nepomucký je světec, „ *kterého si jezuité vymyslili a českému lidu násilně vnucovali, jen aby mu dali náhradu za opravdu jím ctěného Jana Husa.*“¹⁰. Podle něj je Jan Nepomucký pouze vykonstruovaný, jeho případ i zázraky s ním spojované jsou pouze lži rozšířené jezuitou, navíc neuvěřitelně banální a průhledné. Tyto výmysly potom zakryli zlatým pozlátkem slávy, obrovských oslav a poutí.

Stejně jako nad rekatolicizací a jezuitským řádem se tak i nad Janem Nepomuckým objevuje negativní nádech a ne všichni se na něj dívají tak kladně a vidí v něm takového hrdinu, jakého z něj dělá legenda.

¹⁰ NEJEDLÝ, Zdeněk. Doslov. In: *Temno: historický obraz*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. S. 593. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3bf08aa0-7b1f-11e4-bda2-5ef3fc9ae867>.

Historický román ve 2. polovině 19. a na počátku 20. století

Ještě než se zaměříme na konkrétní autory a díla, seznámíme se s žánrem, se kterým budeme pracovat, a vývojem historického románu v období, kterým se zabýváme. Právě v době, kdy tvořili autoři, kterými se práce zabývá, docházelo k zásadnímu přerodu tohoto žánru, který je v dílech, o kterých bude níže pojednáno, patrný

Nejprve se seznámíme se samotnou definicí historického románu.¹¹ Podle *Encyklopedie literárních žánrů* je historický román „každý román odehrávající se v době, již autor nezná z vlastní zkušenosti a svou fikci opírá o zprostředkované informace. [...] Je žánrem mimořádně disponovaným k vystižení celistvosti epochy, inklinuje k zobrazování zlomových období dějinného vývoje, často pojímaných jako problém střetu dvou kultur. Táhne zejména k okamžikům ‚založení‘, anebo naopak ‚zániku říše‘.“¹² Jde tedy o konstruovaný příběh, založený v menší či větší míře na doložených faktech. To, jak moc jsou fakta v takovýchto dílech používána, závisí na autorovi, době, v jaké psal, nebo také na typu románu. Ty rozeznáváme tři:

- mimetický, kde jde o věrohodnost a co nejvěrnější zobrazení doby,
- projekční, který je opakem mimetického, a kde minulost slouží pouze jako projekční plocha pro zobrazení problémů autorovy současnosti,
- atraktivizační, v němž je minulost pouhý rámec dobrodružných či milostných příběhů, kterým také dodává na atraktivnosti.

Jazyk většinou odpovídá autorově současnosti, ale může obsahovat různé prvky, které napomáhají k přiblížení doby a k větší autentičnosti, například archaismy, nářečí a podobně.

Podoba historického románu také souvisí se stavem historie. Jako samostatný žánr se rozvíjel v 1. třetině 19. století, což souvisí právě se stavem historické vědy v té době. Od konce 19. století krize historismu přináší také změny v tomto žánru a dochází k jeho modifikaci.

¹¹HLOUŠKOVÁ, Zuzana. *Historický román*. In: *U nás*. Ročník 27, číslo 2, 2017. S. 30–32. Dostupné také z: [https://www.svkhk.cz/svkhk/u-nas-pdf_cisla/Rocnik-27-\(2017\)-Cislo-2.pdf](https://www.svkhk.cz/svkhk/u-nas-pdf_cisla/Rocnik-27-(2017)-Cislo-2.pdf); MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 239–247. ISBN 80-7185-669-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ee6e70e0-9e6c-11e5-8c9e-001018b5eb5c>; NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. S. 338–339, 474–475. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:238289b0-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 88–89, 262–265. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

¹²MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Litomyšl: Paseka, 2004. S. 239. ISBN 80-7185-669-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ee6e70e0-9e6c-11e5-8c9e-001018b5eb5c>.

V kontextu světové literatury je za zakladatele historického románu považován Walter Scott, v éře romantismu se kromě něj k zpracování historie ve svých dílech přiklonili například Victor Hugo nebo Lev Nikolajevič Tolstoj.

V českém prostředí je za první historický román považována *Záře nad pohanstvem* autora Josefa Lindy z počátku 19. století. Na počátku 2. poloviny 19. století měla v literatuře hlavní slovo skupina májovců, kteří prosazovali, aby se umění zabývalo hlavně současnými problémy společnosti. V jejich tvorbě tak převažovaly vesnické a společenské náměty a historická látka musela ustoupit do pozadí, jelikož neodpovídala soudobým potřebám. Nezmyslela však úplně. Objevovala se díla, která přebírala walterscottovskou tradici tvorby. Příběhy v tomto duchu obsahovaly sice historické pozadí, byly to však jen kulisy pro vymyšlené, milostné nebo dobrodružné děje plné zvrátů, efektů a fantazie – zkrátka se jednalo o tvorbu romantického a sentimentálního zaměření. Jako autory takových to děl jmenujme například Josefa Jiřího Kolára, námi sledovaného Josefa Svátka, Václava Vlčka nebo Františka Dvorského.

Na tuto linii pak navázali autoři další. Nejčastějším tématem děl s historickou tematikou se stávalo husitství a pobělohorská doba. Václav Beneš Třebízský, ve své době velmi populární mezi lidovými vrstvami, ve své tvorbě stále ještě vycházel z romantických kořenů, jeho díla jsou sentimentální, plná emocionality a patosu, vyjadřující vlastenectví a lásku k národu. Jeho tvorba však vyvolala reakce, které znamenaly pro historickou povídku a román velký předěl. Došlo se k závěru, že historickou povídku a román je třeba stavět na pevnějších historických základech, než tomu bylo doposud, docházelo k podrobnějšímu zkoumání dobových reálií, autoři se snažili postihnout pravdivý ráz tehdejší doby. Přestavitelé této podoby historických děl jsou především Zikmund Winter a Alois Jirásek. U Aloise Jiráska potom můžeme vidět samotný přechod, kdy jeho prvotní díla jsou ještě pod vlivem původní formy, postupem času ale dozrává k tomu, že chce podávat pravdivý obraz doby, s její atmosférou, charakteristikami lidí a podobně, k čemuž je třeba studovat a správně používat historická fakta.

Život a dílo autorů

Následující část se zaměří na jednotlivé autory, s jejichž díly budeme pracovat. Jelikož autoři jsou vždy (ve větší či menší míře) ovlivňováni svým okolím, vzděláním, zaměstnáním atd., považuji za přínosné se s těmito vlivy seznámit. Tato kapitola nám tak stručně přiblíží osobní životy a okolnosti tvorby Josefa Svátka, Václava Beneše Třebízského a Aloise Jiráska.

Josef Svátek

Josef Svátek se narodil do měšťanské, nepříliš majetné rodiny 24. 2. 1835 v Praze.¹³ Absolvoval reálku a po ní nastoupil na techniku, což by mu určovalo spíše dráhu technického směru. Po ukončení studia se však začal věnovat žurnalistice, literatuře a historickým studiím. Byl členem literárního odboru Umělecké besedy. Působil v *Krásově Času*, později v denících *Pražské noviny*, *Prager Zeitung* nebo *Pražský deník*. Ve většině případů se jednalo o deníky vládní, tudíž jejich přispěvatelé neměli úplnou volnost a museli svá díla přizpůsobovat a podřizovat své názory. V novinách a jejich přílohách vydal velkou část svého díla, ať už beletrie nebo odborných prací. Zemřel v Praze v roce 1897.

Mezi jeho odborné práce patří mimo jiné několik svazků pokračování *Zapovy Českomoravské kroniky – Dějiny Čech a Moravy nové doby*. Jinak se ve svých odborných dílech zaměřoval na kulturněhistorické zajímavosti a kuriozity, po nichž pátral v dosud nepříliš probádaných a přehlížených materiálech. Územně se většinou držel jemu dobře známé Prahy. Jmenujme zde například *Pražské pověsti a legendy* nebo *Ze staré Prahy*.

Co se týče beletrie, psal především romány, které většinou zasazoval do období 17. a 18. století, tedy doby Rudolfa II., soupeření české šlechty a Habsburků, povstání českých stavů, bitvy na Bílé hoře a pobělohorského období. Okrajově sepsal několik povídek. Jeho díla se však kvalitou neřadí nejvýše. Jazyková úroveň nebo samotné děje, které jsou založeny na fantastičnosti, křiklavých dějových efektech a senzaci, je neřadí příliš vysoko. Kvalita jeho děl byla také ovlivněna tlakem na periodické uveřejňování v časopisech, která ho časově omezovala. I přes Svátkovo studium historické látky převažovala v jeho dílech fikce, jeho prvotním cílem při tvorbě nebylo přiblížit se historickému konstrukt, ale pobavit čtenáře. Jako příklady jeho tvorby uvedme díla *Praha a Řím* o praktikách a chování církve a

¹³ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. S. 338–339. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:238289b0-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>; TUREČEK, Dalibor. Josef Svátek. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4, část 1. Praha: Academia, 2008. S. 432–434. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b4131134-3184-4524-8b7e-1a8899be711d>.

jezuitského řádu v 16. století, potom řadu románů ze století 17. – *Paměti katovské rodiny Mydlářů v Praze, Pád rodu Smiřických, Poslední Budovec, Železná koruna* atd.

Václav Beneš Třebízský

Václav Beneš Třebízský se narodil 27. února 1849 v Třebízi u Slaného, podle rodné vsi také získal svůj literární přívlastek.¹⁴ Už v mládí si od děda a otce, kteří byli písmáky a vynikajícími vypravěči pověstí, osvojil zájem o historii. Vzdělání získal na gymnáziu nejprve ve Slaném, potom v Praze, tam také absolvoval bohoslovecký seminář, kde se také věnoval studiu slovanských jazyků, například ruštiny, slovinštiny nebo polštiny. Poté působil na několika místech jako kaplan. Zemřel předčasně už v roce 1884 na plicní chorobu, se kterou se léčil v Mariánských Lázních. O tom, že jeho krátký život ani zdaleka nestačil k tomu, aby českému národu sdělil vše, co pro něj měl, svědčí jeho slova pronesená nedlouho před smrtí: „*Mám tolik krásných věcí v hlavě, jež chci českému lidu napsat. Ach, nedejte mi umřít!*“¹⁵

V jeho dílech ztvárňuje především vlastenectví. Jeho nositeli jsou podle něj především lidové vrstvy, proto ve svých dílech často dává před líčením velkým dějinných událostí přednost důsledkům a dopadům těchto událostí právě na život obyčejných lidí a zabývá se vzpourami těchto vrstev. K těm se přiklání a přiznává utlačovanému lidu právo na odboj, a tak například, ač katolický kněz, sympatizuje s husitským hnutím. Své názory a postoje opíral především o Palackého, z jeho historického díla také často čerpal informace, mimoto také využíval díla J. F. Beckovského a krajové kroniky a archivy. Historická fakta jsou zde však pouze okrajová, tvoří jen jakýsi rámeček pro romanticky laděné a fantazijní obrazy založené na lidovém vypravěčství, osudovosti a tajemství.

Psal historické romány (např. *Bludné duše*, zobrazující selské povstání za vlády Josefa II., *Trnová koruna* z pobělohorské doby, *Královna Dagmar*) a povídky, které sám řadil do souborů podle toho, jakou epochou se zabývají – povídky v souborech *V červánkách kalicha* zobrazují dobu Karla IV. a Václava IV. a kořeny husitství, *V záři kalicha* popisuje průběh husitského hnutí, *Pobělohorské elegie* jsou zasazeny do období 17. století, v souboru *Pod doškovými střechami* mapuje dobu od vlády Josefa II. do revoluce 1848. Toto uspořádání bylo respektováno a zachováno i po jeho smrti.

¹⁴ PEŠAT, Zdeněk. Václav Beneš Třebízský. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 1. Praha: Academia, 1985. S. 197–199. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:446f4bb0-bf11-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

¹⁵ BENEŠ, Josef. Václav Beneš Třebízský. In: *Ač zemřeli ještě mluví: Medailonky čes. kat. vlasteneckých kněží*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1964. S. 389. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:36b26505-e39f-4854-b872-d5e6e9473032>.

Alois Jirásek

Alois Jirásek se narodil 23. 8. 1851 v Hronově do starého selského nepříliš majetného rodu.¹⁶ Již od brzkého věku v něm matčino vyprávění místních pověstí a četba budovaly vztah k literatuře, který sám prohluboval studiem literatury české i slovanské (např. polské). V jedenácti letech se dostal na handl (výměnu) do německé rodiny k Broumovu. Zde také absolvoval nižší třídy německého gymnázia, pokračoval v Hradci Králové, tady už ale na gymnáziu českém. I přes své nadání se kvůli nedostatku financí musel vzdát studií malířství na Akademii výtvarných umění a místo toho si zvolil historii na filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Už během studií začíná publikovat své rané práce, začínal psaním básní. V literární činnosti, teď už zaměřené spíše na prózu, která měla zpočátku romantické pojetí, pokračuje i v Litomyšli, kde po ukončení studií působil jako středoškolský profesor. Později se vrátil do Prahy, když byl přeložen na gymnázium v Žitné ulici. Postupem času jeho díla vyžrála k reálnějším postavám i ději odpovídajícimu historickému dění. Pobyt v Praze mu také umožnil rozsáhlejší studium různých pramenů a literatury, čímž reagoval na výtky týkající se nerealističnosti svých historických próz. Ve volných chvílích rád navštěvoval Národní divadlo, pro které také napsal některé divadelní hry, většinou také s historickou tematikou (*Emigrant, Sousedé, Jan Hus, Jan Žižka, Jan Roháč*). Od roku 1915 pobýval ve svém rodišti v Hronově. V roce 1917 jako první podepsal Manifest českých spisovatelů, za první republiky se stal se senátorem za národně demokratickou stranu. Zemřel v roce 1930.

Svá díla se snažil zasazovat do míst, která znal (např. Litomyšl, kde se odehrává *Filozofská historie*) a často se v nich objevovala tatáž témata – těžký život lidových vrstev (v nichž viděl zdroj národního sebevědomí) v protikladu ke skvělému a požívačnému životu šlechty, vojenská tematika apod. Můžeme je vidět např. v románu *Skaláci*. Svými rozsáhlejšími historickými díly pokrývá dlouhé časové období, přičemž se zaměřuje hlavně na myšlenková a sociální hnutí. Prvním takovým dílem jsou *Psohlavci*, zachycující chodské povstání, dále románové cykly *Mezi proudy*, *Proti všem* a *Bratrstvo* z období před husitskou revolucí a během ní, nebo pětidílný román *F. L. Věk* z dob národního obrození. Právě husitství a národní obrození jsou dva časové úseky, kterým se věnoval nejvíce, jelikož je považoval za

¹⁶ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. S. 480–486. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:34baf460-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>; PEŠAT, Zdeněk. Alois Jirásek. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 2 část I. Praha: Academia, 1993. S. 543–549. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:89892af19ee16240885a57692967e7c3>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 431–464. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

nejvýznamnější období našich dějin, zejména pro sílu a odhodlanost, kterou v nich český národ ukázal. Pobělohorskou dobu oproti tomu považuje za dobu hlubokého úpadku, a ve svém díle jí dlouhou dobu věnuje jen menší, episodní práce, ve kterých se ale snaží najít klady této doby, a zaměřuje se na jednice, kteří proti tomuto úpadku bojují a nevzdávají se. Jsou to třeba díla *Skály*, *Skaláci*, *Psohlavci* nebo *Temno*.

Bílá hora a pobělohorská doba v díle autorů

V této kapitole se dostáváme k jádru této práce, a to ke způsobům, jakými zvolení autoři ve svých dílech prezentují období bitvy na Bílé hoře, třicetileté války a pobělohorské doby. Vybraná díla jsou metodou analýzy prozkoumána tak, aby bylo zjištěno, jak jednotliví autoři pracují s historickými událostmi, jak se dívají na zvolené historické období a co vlastně bylo cílem jejich tvorby, jakou zprávu chtěli skrze svá díla předat.

Zpracování příběhů a dějů

Nyní se zaměříme na to, jakým způsobem jsou u sledovaných autorů konstruovány dějové linie, jaká se v nich objevují témata a motivy, jak jsou uspořádána atp.

Josefa Svátek byl ještě silně ovlivněn romantickou podobou historické prózy.¹⁷ Do děl tak proniká citovost, podrobné líčení krajiny a prostředí, které jsou doplněny i popisem pražských měst, jejich domy, hospodami a podobně. Svátek si potrpěl na efektivnost a velkolepost děje, v čemž je také patrný vliv romantismu. K mystičnosti děje napomáhají také různé předzvěsti a proroctví. Například v *Železné koruně* podporuje poustevník Ivan vzpouru proroctvím, které údajně vyslovila kněžna Libuše a které říká, že „až se v Čechách pátý stav, totiž selský lid, pozdvihne, pak prý si sedláci a ostatní poddaní zase starých práv svých dobudou.“¹⁸ Svůj vliv mají i přírodní úkazy, které jsou také vnímány jako předzvěsti toho, co se bude odehrávat – kometa v *Železné koruně*, která se objeví na Štědrý večer, seskupení hvězd, které v *Bitvě bělohorské* zkoumá astrolog, či severní zář, která se objevila v noci na 23. května 1618, tedy před 3. pražskou defenestrací. Klíčovou roli v jeho románech hrají dramatické zvraty a křiklavé efekty, na kterých jsou jeho prózy založeny. Jádrové události, které jsou důležité pro příběh a jeho plynutí, jsou vyličený velkolepě, s rozsáhlými důsledky pro další děj a osudy postav. K těmto scénám směřuje celý děj, půda pro takováto vyvrcholení je připravována mimo jiné i chováním a jednáním postav. Ty postrádají hlubší psychologii a jsou vykresleny černobíle – po celou dobu jsou jasně dané hranice mezi zlými a dobrými a není zde dán

¹⁷ KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013. S. 59–60. ISBN 978-80-7272-592-2.; NOVÁK ARNE. Josef Svátek. *Lidové noviny*. Ročník 43, číslo 100, 24.2.1935, ISSN 1802-6265. S. 9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:11192673-a8e4-4d76-8e06-67ec2c227f40>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 88. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>; TUREČEK, Dalibor. Josef Svátek. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4, část 1. Praha: Academia, 2008. S. 432–434. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b4131134-3184-4524-8b7e-1a8899be711d>.

¹⁸ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S 33. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

prostor pro pohled z jiné strany, než jak je líčí autor. Zde je vhodné zmínit, že žádnou postavu, ať už je ztvárněna jakkoli realisticky, nelze vnímat jako reálnou postavu. Pořád se totiž jedná jenom o výraz jazyka, o konstrukt. Nikdy nelze dosáhnout takové komplexnosti, jakou má člověk, jedná se pouze o souhrn jistých rysů a znaků, které postava potřebuje mít, aby mohla plnit svou roli v narativu. Dalším znakem typickým pro Svátkovy prózy je to, že vzhledem k periodickému uveřejňování jeho próz v časopisech, které znamenalo nutnost pravidelné produkce, se často objevují opakující se motivy jak v různých dílech, tak uvnitř jednotlivých próz. Jako příklad lze uvést výše zmíněné používání prorocství nebo přírodních jevů.

I v dílech Václava Beneše Třebízského je ještě patrný vliv scottovské tradice historické prózy, který se projevuje například tajemstvím zahalenými postavami nebo osudovostí, se kterou se hrdinové střetávají a kterou se snaží překonat.¹⁹ Svě místo v jeho dílech mají také prvky lidového vyprávění, inspirované lidovými pověstmi a pohádkami, které vnáší do jeho próz fantastické a emocionální prvky, které také přispívají k romantickému nádechu v jeho románech a povídkách. Z vlastenectví, které bylo tak blízké Václavu Beneši Třebízskému, a z národní situace, která byla v pobělohorské době neutěšená, plyne silná elegičnost, která je z jeho děl věnující se tomuto období silně cítit. Jeho díla tak mají většinou pochmurnou atmosféru, související s utrpením a útlakem lidu. Vyjádření své emocionality často Třebízský žene až do krajních mezí, kdy přechází do sentimentality a patosu. Například v díle *Trnová koruna* přirovnává útlak českého národa a jeho strasti k utrpení Ježíše Krista, a říká zde, že „*trnové koruně nevyhne se žádná věrná hlava česká po dlouhé věky nikde a nikdy.*“²⁰

Nové cesty zpracování historické látky začal v průběhu literárního působení ve svých povídkách a románech hledat Alois Jirásek.²¹ Postupně se oprostil od romantického citového působení, představivosti a stylizace látky a propracoval se k pravdivému poznání a zachycení minulosti, blížíci se spíše než romantismu pojetí realistickému. Podrobné zkoumání pramenů,

¹⁹ PEŠAT, Zdeněk. Václav Beneš Třebízský. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 1. Praha: Academia, 1985. S. 197–199. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:446f4bb0-bf11-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 263–264. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

²⁰ BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Trnová koruna: historický obraz z třicetileté války*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1915. S. 372. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8e301063-d989-4bcb-a4d5-c577b27ffa10>.

²¹ LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. S. 339–340. ISBN 978-80-7106-963-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a8f22370-537c-11e6-8361-5ef3fc9ae867>; NOVÁK, Arne. Alois Jirásek. *Lidové noviny*. Ročník 38, číslo 131, 13.3.1930. ISSN 1802-6265. S. 1–2. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:44b9d9ca-e4a1-44a0-83df-5a39ef7b3fab>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 264–265. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

keré umožnilo proniknutí do doby, jejího ducha a atmosféry a jehož výsledky přetvářel v uměleckou látku, velmi atraktivní pro čtenáře, s sebou přineslo nejenom věrné vykreslení historického období, ale také do těchto dob umě zasazené děje a postavy odpovídající historické situaci a psychologicky propracované. Autentičnost v některých dílech, například v *Psohlavcích*, ještě umocňuje použité nářečí. Takto zabarvená mluva, například: „*Dobře mil ten sused tám v krčmĕ, kterakže ty chodovský práva sú pojednú vzácny. Nebožtík starej Lomikar i tuten mladej že se Chodovákom navrch hlavy vysmili, hdyž mluvíli o parkamenech.*“²² zní podstatně jinak, než kdyby to bylo napsané spisovným jazykem, a ještě více podporuje věrné vykreslení doby. Kromě nářečí je lexikální složka obohacena o archaismy či různé dobové výrazy, které Jirásek čerpal například ze zkoumaných pramenů a kronik. Výsledkem spojení těchto prvků je věrohodné oživení obrazu minulosti a vystižení dobového rázu. V těchto charakteristikách se také kromě Jiráskova spisovatele projevuje Jirásek-malíř, když opouštěl dějovost a uchýloval se k zachycení výjevů, atmosféry: „*Z venku se ozývala bouře. Šum stromův a hukot větru sléval se v jediný hlas, od něhož se okna otřásala. Mladá však matka zpívala ukolébavku dále. Ale ještě jiné zvuky nežli její písňe bylo ve světnici slyšeti. Ve stinném koutě z postele pod nebesy; odtud se ozýval hlasitý šepot, šuškáni, tajený smích, jenž dlouho dušen ted' propukl, vesele, jasně, jako stříbrný zvonek. Ale hned ho druhý, hrubší hlas konejšil, tlumil. [...]* Na loži shlukla se všecka rodina; veselé děti po otci lezoucí a rodičové veselí z radosti svých dítek. Zněl tu libý souzvuk rodinného štěstí.“²³ Takovéto idylické obrazy pak dovedně střídá se scénami plnými akce a napětí.

Tematizované problémy

Ačkoliv se všichni tři autoři zajímají o stejné období, zaměřují v něm svou pozornost na odlišnou problematiku podle toho, co vnímali jako největší negativum, a zaujímají k těmto tématům svůj osobitý postoj.

Josef Svátek ve svých dílech zaměřuje pozornost na selské vzpoury (v díle *Železná koruna*) či náboženská hnutí (*Bitva bělohorská*), která si kladla za cíl osvobodit se od útlaku politického i náboženského.²⁴ Hlavním problémem, kvůli kterému český národ trpí, je podle

²² JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: Československý spisovatel, 1980. S. 27. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7238f870-0aed-11e3-9584-001018b5eb5c>.

²³ JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: Československý spisovatel, 1980. S. 22–24. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7238f870-0aed-11e3-9584-001018b5eb5c>.

²⁴ NOVÁK ARNE. Josef Svátek. *Lidové noviny*. Ročník 43, číslo 100, 24.2.1935, ISSN 1802-6265. S. 9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:11192673-a8e4-4d76-8e06-67ec2c227f40>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 262–263. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

Svátka na jedné straně určitě náboženství (naprostá většina kladných postav jsou protestantského vyznání), ale také rozpor mezi venkovským utlačovaným lidem a jejich utlačovateli, za které považuje vrchnost, šlechtu a panovníka. Tím se v jeho dílech objevují demokratické tendence. Podle něj je ovšem třeba útrapy, které hrdinové z jeho děl zažívají, pokorně snášet, a dívat se do budoucnosti s nadějí, že bude zase lépe. Budoucnosti by měli dát volný průběh a neměli by nijak násilně zasahovat. K lidovým hnutím, selským povstáním a dalším projevům odporu se staví negativně, nevěří v jejich úspěch nebo přínos pro národ. Jako příklad si uvedme selskou vzpouru v díle *Železná koruna*, která je jedním z hlavních témat. Přestože nejprve vypadá povstání pátého stavu velmi nadějně a zdá se, že by se mohlo podařit dovést ho do zdárného konce, nechává nakonec Svátek vzpouru ztroskotat a téměř všichni, kteří se na něm významněji podíleli (Jan Kaplíř ze Sulevic, hrabě Zrinský, poustevník Ivan a další) zaplatí za své počínání vlastním životem. Stejně neblahý osud čeká i organizátory stavovského odboje v díle *Bitva bělohorská*, kde Svátek líčí průběh pražské defenestrace a následujících událostí. Jako základ příběhu používá fakta z historických pramenů, ovšem silně je přikrášluje a obklopuje divokými fabulemi.

U Václava Beneše Třebízského by se vzhledem k tomu, že byl jedním z duchovních katolické církve, dalo očekávat, že jedním z hlavních problémů, kterému se bude věnovat, budou náboženské spory a rekatolizace, ovšem není tomu tak.²⁵ Jak už bylo řečeno v odstavci věnovanému jeho životu a dílu, byl Třebízský především vlastenec, a až v druhé řadě katolický kněz. Proto i on pracuje s tématem útisku lidu a českého národa a silně vyjadřuje soucit a pochopení. Osudy celé skupiny ukazuje na několika hrdinech, kteří byli ochotni se vzepřít útisku a bojovat za svoji svobodu. Za protiklad těchto lidí a hlavní původce útlaku považuje cizí šlechtu, ať už katolickou, nebo protestantskou. Projevy odporu jsou zde však spíše než organizované vzpoury větších skupin osamělé výkřiky a marná gesta. Třebízský se totiž obává změn a revolucí, což se projevuje v jeho dílech tím, že tyto aktivity spíše než zlepšení poměrů přináší rozvrat a zkázu, což můžeme vidět například v *Levohradské povídce*, která je součástí souboru *Pobělohorské elegie* (rozvrácený život Větrovce, smrt Jiříčky nebo Hanuše Haranta) či *Trnové koruně* (když dají Andělka a Slavík před svým štěstím přednost službě vlasti a oba zemřou). Ve svých dílech dbá na dodržování etických norem, které jsou

²⁵ LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. S. 335–336. ISBN 978-80-7106-963-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a8f22370-537c-11e6-8361-5ef3fc9ae867>; MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury*. S. 163. ISBN 978-80-242-5054-0. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a8fac550-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 263–264. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>;

mu jako katolickému knězi vlastní. Vlastenectví silně číší z *Levohradské povídky*. Vztah k předkům a národu prozrazuje už to, do jaké lokality je povídka umístěna. Levý Hradec a jeho okolí, původní sídlo přemyslovského rodu, má v českých dějinách určitě symbolické postavení. Dalším ukazatelem vazeb k minulosti a národu je vyjádření úcty a obdivu předkům, ukázaný sběratelstvím popelnic (uren) s popelem těchto předků a péče o ně. Další výrazný rys, který mají Třebízského díla z této doby a který také souvisí s obranou národa a české země, je problematika emigrace a vstupu do cizích armád (švédských, saských apod.). Většinou to byly armády zemí, které byly silně protestantské a poskytovaly tak uprchlíkům útočiště. Docházelo ovšem k tomu, že tyto armády plenily české země, tím pádem byli uprchlíci z českých zemí nuceni bojovat proti svému národu. Vzniká tady tak zajímavý paradox – aby napomohli svému národu a své zemi, museli proti své zemi a jejím obyvatelům bojovat. Vlastenectví a lásku k národu, které Třebízský ve svém díle ukazuje, oceňoval například Jan Neruda, který svůj obdiv vyjádřil třeba ve fejetonu vydaném v Národních listech: „*Jediný z nás, který skutečně a v plném slova smyslu byl českým básníkem, [...] znající spojit požadavek umělecký s požadavkem národním, byl ten nebohý kaplánek klecanský, záhy nám odňatý Beneš.*“²⁶

I u Aloise Jiráska se objevují motivy povstání a vzpoury, jako příklad uveďme dílo *Psohlavci*, které zachycuje boj Chodů za svá stará práva, nebo *Skály*.²⁷ Vrcholné dílo věnující se pobělohorské době však přichází až o několik desetiletí později. *Temno* už však není zobrazením otevřené vzpoury, jak tomu bylo u příběhů výše zmíněných. Zobrazuje zde každodenní život v době temna. Autor se noří hlouběji do problematiky a snaží se vystihnout stav tehdejší společnosti, jak vedle sebe žili pronásledovatelé a pronásledovaní. Poukazuje na morální krizi a úpadek, který s sebou toto období neslo. Podle něj tato stagnace úzce souvisí s rekatolizací obyvatelstva a působením jezuitského řádu, který svůj fanatismus a postoj rozšířil i mezi šlechtu, měšťany i prosté lidi, kteří je vzali za své a začali nenávidět protestantské spoluobyvatele a bojovat proti nim, i když je samotné by to třeba vůbec nenapadlo. A tak například Jiřík Březina, ačkoliv si je vědom citu, který chová k Helence

²⁶ Feuilleton. *Národní listy*. Ročník 27, číslo 263, 25. 9. 1887. ISSN 1214-1240. S. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:84681359-435f-11dd-b505-00145e5790ea>.

²⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: [monografie s ukázkami z díla]*. Praha: Melantrich, 1987. S. 421–431. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:36daf5b0-6297-11e3-9ea2-5ef3fc9ae867>; LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. S. 345. ISBN 978-80-7106-963-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ab288b70-537c-11e6-8361-5ef3fc9ae867>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 441–444, 459–460. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

Machovcové, dívce z protestantské rodiny, která je na „převýchovu“ u jeho babičky, udržuje určitý odstup, jelikož je vychován v katolické víře a v přesvědčení, že každá jiná víra je zavřiženíhodná, a podléhá tlaku okolí, které mu tyto předsudky vůči protestantům a odpor k nim podsouvá. Není tu téměř žádný prostor na to, aby si udělal svůj vlastní názor, ale jen přebírá myšlenky, které hlásá katolická církev, podporovaná vládnoucí dynastií.

Ovšem i když bylo právě nastíněno, že každý z autorů zaměřuje svou pozornost trochu jiným směrem, samozřejmě to neznamena, že by se ve svých dílech držel pevně jenom jednoho konkrétního problému. A tak v díle, jehož hlavní téma je například náboženský útisk, lze nalézt motivy svobody národa, nenaplněné lásky apod. Takoveto prolínání vidíme v díle všech tří autorů.

Práce s historickými fakty

Josef Svátek, jak už bylo řečeno výše, se sice věnoval studiu dosud jen málo nebo vůbec prozkoumaných pramenů, více než na politické dějiny se však zaměřoval na kulturněhistorické prostředí, kde hledal různé kuriozity a podrobnosti. Mimo to, že je používal ve svých odborných pracích, zahrnoval tyto poznatky i do svých románů. Tato fakta zde však nesloužila jako opěrné body, na kterých by romány stály, ale pouze dokreslovala atmosféru doby, do kterých Svátek zasazoval své romantické a sentimentální příběhy, plné dějových efektů a zvratů. Historická správnost zde tak není záměrem díla a autor podle toho s informacemi pracuje. A tak se například v díle *Železná koruna* setkáváme s postavami, jako je Jan Kaplír ze Sulevic, který by měl podle Josefa Svátka být potomkem Oldřicha Kaplíře ze Sulevic, který poté, co odmítl přestoupit na katolickou víru, odešel do ciziny a pravděpodobně zde zemřel bez potomků, nebo s Janem Zrinským.²⁸ Obě postavy na první pohled zapadají do historického kontextu, po bližším prozkoumání ovšem vyjde najevo, že s největší pravděpodobností nikdy neexistovaly, nebo o nich přinejmenším nejsou záznamy. Ovšem je třeba podotknout, že obecný rámec, který tvoří vláda Leopolda I., nepokoje mezi nižšími vrstvami obyvatelstva (jejichž povstání tvoří jednu z hlavních linií příběhu), vzpoury v Uhrách apod. jsou historicky doložené, byť i v těchto událostech tak, jak se staly, a jak je líčí Svátek, jsou drobné odchylky. Podobná situace je i v díle *Bitva bělohorská*, u kterého už název napovídá, že se bude zabývat událostmi roku 1618 a léty následujícími. I zde ovšem tvoří historické události pouhou kulisu pro smyšlené, fantastické a dobrodružné děje.

²⁸ HALADA, Jan a DOUBEK, František. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. Praha: Akropolis, 1999. S. 251–252. ISBN 80-85770-79-2. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a5906270-1790-11e4-8413-5ef3fc9ae867>.

Jak už bylo zmíněno výše, ani Václav Beneš Třebízský nepoužíval svá díla k tomu, aby přiblížil období bitvy na Bílé hoře a následnou dobu pobělohorskou z historického hlediska, podloženého fakty a prameny (přestože se zabýval studiem pramenů v archivech a kronikách), ale chtěl zde prezentovat vlastenectví a lásku k národu a tyto hodnoty přenést na čtenáře. A tak i přesto, že v jeho dílech můžeme najít velké postavy tehdejší doby, jako jsou Albrecht z Valdštejna nebo Jindřich Matyáš Thurn (s oběma se setkáme v díle *Trnová koruna*) či s rodem Harantů z Polžic a Bezdržic (*Levohradská povídka*) a můžeme sledovat jejich osudy a jednání, nejsou ústředními postavami děl. Těmi jsou nositelé vlastenectví, lidové vrstvy. Ty jsou zastupovány svými hrdiny, ve kterých jsou soustředěny vlastnosti a chování, kterých si Třebízský cení a které jsou podle něj typické pro tuto skupinu lidí. V centru dění je hlavně to, jak „velké události“ a jednání postav, jako třeba Albrecht z Valdštejna, dopadají na obyčejné lidi, a jak to mohlo ovlivňovat jejich životy. Zkrátka opouští líčení tzv. velkých událostí, jakými byly třeba pražská defenestrace nebo bitva na Bílé ale všímá si jejich dopadů a odrazů v životech obyčejných lidí.

U Aloise Jiráska je situace ohledně historických faktů jiná. Patří už ke skupině autorů, kteří se o historická fakta zajímají a dbají na to, aby období, které popisují, bylo vykresleno co nejvěrněji. Nebylo tomu tak ale vždy. V rané tvorbě ještě i on částečně podléhal původní romantické formě historických románů, časem ale fakta začal zapojovat čím dál víc a čím dál mistrněji je začleňoval do svých děl. Abychom si tuto metodologii ukázali, vezmeme si jako příklad jeho jedinou ucelenější a rozsáhlejší práci o pobělohorské době, a to jeho román *Temno*. V tomto románu se můžeme seznámit hned s několika prvky, které jsme si popsali v první kapitole jako příznačné pro tuto dobu. Jako první bych zmínila působení Tovaryšstva Ježíšova, a jeho asi nejproslulejšího člena Antonína Koniáše. Je zde zobrazeno jejich působení, vyhledávání, zabavování a pálení kacířských knih, jejich kázání a působení na lid. Dále se v tomto románu hodně mluví o Janu Nepomuckém, jsou zde popisovány velkolepé slavnosti pořádané k výročním dnům tohoto světce, celá Praha i obyvatelé venkova zde nedočkavě čekají na jeho svatořečení, které je po vyhlášení také doprovázeno obrovskými oslavami, hlavně v ulicích Prahy. Můžeme zde vidět i to, jak byly tyto slavnosti používány k tomu, aby svou velkolepostí a nádherou ohromovaly a přiváděly zbloudilé duše zpět ke katolické víře (příklad Helenky Machovcové, která byla nucena chodit do kostela na mše a právě na oslavy, průvody apod. na doporučení kněze, který se domníval, že jí podobné výjevy přivedou na „správnou“ víru). V několika momentech je zde stavěn Jan Nepomucký do opozice k Janu Husovi, kterého měl vlastně upozadit – jezuité potřebovali vzor katolického světce, který by nahradil Jana Husa, jenž byl vnímán jako kacíř. V díle pak vidíme, nakolik se

jím budování tohoto kultu dařilo – blahoslavení a následné svatořečení Jana Nepomuckého je netrpělivě očekáváno, obrázky s tímto světce jsou považovány téměř za poklad atd. Ovšem někteří z protestantů se přesto nechtějí vzdát své víry, a tak čteme o tajných setkáváních a bohoslužbách pořádaných vyznavači protestantské víry na opuštěných mýtinách v lesích nebo za zavřenými dveřmi domů. U tohoto autora tak můžeme vidět literární konstrukt doby a života lidí, jejich radosti a starosti. Je to ovšem konstrukt, který přetrvával během 19. a na počátku 20. století. V té době byla pobělohorská doba vnímána právě tak, jak ji Jirásek líčí – hluboký úpadek kultury, jazyka, a zejména přerušení kontinuity vývoje těchto aspektů. Tento pohled byl překonán až ve 30. letech 20. století, kdy byly v pobělohorské době objevovány kořeny pro národní obrození.²⁹

Celkové vyznění děl

Z toho, co bylo výše popsáno, lze poskládat jasný obraz toho, na co se autoři ve svých dílech zaměřovali a jakým způsobem to prezentovali.

„Nuže, seznáváš, jasný duchu otce mého, jenž mne zajisté na významné této pouti do vlasti předků svých provázíš, kterak pevně utkvělo v duši mé vše, co jsi mi byl ve vyhnanství svém v daleké cizině o osudech rodné země vyprávěl: kterak zachoval jsem v paměti své obraz krajiny, jež jsi mi byl slovy výmluvnými líčil, i postavy osob, které byly zkázou království tohoto i lidu jeho, a jejichž činy nyní podle sil svých pomstít přicházím. Na posvátném místě, kde kolébka tvoje i předků rodu mého stála, (...) složil jsem potají o půlnoci v kostele nad hrobkou předků svých přísahu, [...]“³⁰ Tenhle úryvek z *Železné koruny* z dílny Josefa Svátka poměrně přesně vystihuje atmosféru a ladění jeho příběhů. Citovost, sentimentalismus, vřelý vztah k národu a vlasti, obracení se do minulosti, vztah k předkům – to jsou znaky typické pro díla psaná v duchu romantismu, tedy i historickou prózu Josefa Svátka. A tak i navzdory tomu, že Svátek psal svá díla zejména pro vládní deníky, a musel tudíž dodržovat jisté meze vytyčené vládní politikou, objevují se v tvorbě i demokratické a národnostní tendence. Z ukázky vyznívá i jistý smysl pro dramatickosti a efektivnost, která v průběhu díla a na jeho konci ještě vrcholí a je jedním ze základních stavebních kamenů. Dramatické jsou zejména velké dějové zvraty, které bohužel pro hlavní hrdiny povětšinou zhatí průběh revolucí nebo povstání, které mají vést ke svobodě. O těch Svátek s oblibou píše, ovšem nevidí v nich řešení pro situaci českého

²⁹ STICH, Alexandr. K Jiráskovu pojetí českého baroka. In: *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi: (lingvoliterární studie)*. Praha: Torst, 1996. S. 174. ISBN 80-85639-84-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1781bec0-5bd8-11e4-8d40-001018b5eb5c>.

³⁰ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S. 12. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

národa a nenechává je dospět ke zdárnému konci. Romantické pojetí, kladoucí důraz především na dobrodružný a napínavý děj, také značně omezuje a snižuje realnost toho, co popisuje. A ačkoli nás vypravěč *Železné koruny* ujišťuje, že „*nebude líčiti události smyšlené, rázu věku svého křiklavě odporující, jak si vtom tak mnozí spisovatelé historických povídek a románů v pohodlné nevšímavosti původních a současných zpráv i jiných pramenů libují, nedbajíce předního požadavku každého díla uměleckého, totiž pravdy, která sama v sobě nese vysvětlení i odůvodnění toho, jeví-li se líčený obraz v barvách temných,*“³¹ nejsou historická fakta a dobové realie to, na čem Svátkovy romány stojí. Cílem jeho tvorby totiž nebylo probouzet národní sebevědomí či nějak apelovat, ale pobavit široké čtenářstvo – tomu také stavba a vyznění děl odpovídá. Stejná věc platí také pro náboženskou otázku – i když je většina kladných postav nekatolického vyznání, nacházíme zde i výjimky (např. dcera barona Freyslebena, která se svým otcem tvoří dokonalý kontrast) a není cílem vyzdvihnout jedno z vyznání a druhé pohanit.

„*Byl pošmourný únorový den, do městečka vtrhli rejthari, jakýchž tu před tím nebyli nikdy viděli. Podle bandalírů, jež ukazovaly barvy kurfirsta Jana Jiřího, pocházeli ze Saska. A řádili, jak vyprávěli jenom staří vojáci o Turcích, když vpadnou do křesťanské země! Co kde mohli sebrati, sebrali, a co nemohli, kordy rozbodali, šavlemi rozsekali, pistolemi rozstříleli. Přišli z nenadání a k tomu je přivedli prý ještě synové, kteréž česká matka porodila! Běda – běda!*“³² Výkřiky typické pro díla Václava Beneše Třebízského, který se často nechává strhnout svými pocity. Silná elegičnost prostupující Třebízského díla pramení zejména ze silného autorova citu k národu, jehož situaci vnímá jako neutěšenou a tragickou, a který odsouvá do pozadí například i otázku náboženskou, která by se v dílech katolického kněze dala očekávat, i když i k této problematice zaujímá svůj postoj. I v Třebízského dílech jsou ještě patrné některé znaky typické pro romantickou historickou prózu. Za takovýto prvek by se dala označit právě zmíněná silná citovost, která je často vyhnána až do krajních mezí, umělecky vyjádřena častými srdceryvnými nářky, výkřiky a zvoláními, jako například ve výše citované ukázce. Dalšími projevy jsou tajemstvím opředené postavy (jako třeba zeman Větrovec v *Levohradské povídce*) nebo prvky typické spíše pro lidové pohádky či pověsti, jako je tajemnost, osudovost či nadpřirozené jevy. Všechny zmíněné prvky potom jeho dílo vyplňují a formují natolik, že už tu není příliš prostoru pro včleňování historických faktů.

³¹ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S. 8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

³² BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Trnová koruna: historický obraz z třicetileté války*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1915. S. 19. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8e301063-d989-4bcb-a4d5-c577b27ffa10>.

Navíc tato fakta jsou upravována tak, aby napomohla vlasteneckému vyznění děl a povzbuzení národa, v historickém ohledu jsou tedy díla nepřesná, protože to není hlavní účel jeho děl. Tím mělo být zejména posílení národního sebevědomí a poskytnutí naděje, kterou vidí v budoucnosti a v dalších generacích: „*Vás všechny pomstí nejlépe láska potomků vašich vzájemná a z té lásky vzešlý květ! [...] Všecky do jednoho! [...] Ode hranic ke hranicím!*“³³ Hlavní nepřátele českého národa a příčinu jeho utrpení totiž vidí v cizí vládnoucí dynastii a zahraniční šlechtě. Ta zaujala po bitvě na Bílé Hoře místa uvolněná šlechtou českou, když byli příslušníci nekatolického vyznání nuceni odejít, a obsadila její majetky zkonfiskované po potlačení odboje. Problém také vidí v armádách cizích zemí pustošících českou zem.

Alois Jirásek oproti tomu usiluje o co nejvěrnější vykreslení doby, ve kterých se jeho romány odehrávají. Činí tak na základě svých výzkumů a studia pramenů. Jeho díla tak poskytují celkem věrohodný konstrukt období, kterými se zabývá, tedy i do pobělohorské doby, a poskytuje tak svým čtenářům možnost pomocí umělecké literatury proniknout do historie, kterou představuje prostřednictvím umě zpracovaných příběhů, a tím ji čtenářům přiblížit. Tento konstrukt je ovšem třeba přijímat s výhradami, jelikož se jedná o pohled, který převládal v 19. století, a který od té doby prošel značným vývojem. Nejde ovšem o pouhé zobrazení minulosti, Jirásek se snaží příběhy a prožitky aktualizovat, aby si z nich mohli co nejvíce odnést čtenáři i pro svou dobu (*Temno* vychází v období počátku 1. světové války, kdy byly aktuální demokratické tendence a myšlenky o osamostatnění národa). Hlavními hrdiny jsou potom obyčejní lidé a jejich každodenní život ovlivněný zásadními událostmi a „duchem doby“. Postavy už jsou také více propracované, mají hlubší psychologii, už nejsou jen dobří nebo zlí, ale mají své dobré a špatné vlastnosti, takže působí autentičtěji: „*Tak bolestně se chystala na útěk. Toto její rozhodnutí, které by první čas svého pobytu v Praze byla s radostí učinila, nebylo z ochotné vůle, ne z horlivosti pro víru otcovu; v té již ochabla. Nutnosti povolila, tlaku, kterým ji tiskli Vostrý a Tomáš a nejmocněji její otec, trpící pro víru. Byl daleko, ale té chvíle, když Vostrý o něm mluvil, jako by nad ní stál. Jak jej tak zarmoutit – A bála se ho, zavrhl by ji, proklel. Musila poslechnout. Doma však, ve světničce rozplakala se nad svým rozhodnutím, a ráno po té noci, pro ni tak těžké, když neviděla a neslyšela domlouvajícího Žitavce, kdy byla zase Jiřímu blíž, děsila se nad svým odhodláním. Odejít odtud, od Jiřího navždycky, nikdy ho již nespátřit, nebyť mu nablízku – A jak ustrne, odvrátí se*

³³ BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Pobělohorské elegie: historické povídky*. Praha: F. Topič, 1923. S. 116. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:985b0a50-ad48-11e2-b48c-001018b5eb5c>.

od ní, až uslyší, za lhářku ji bude mít, která jej klamala.“³⁴ Postavy řeší dilema, co je správné, jak by se měli zachovat, a nejsou jen černobílé jako u předchozích autorů. Celkově působí tedy Jiráskovy příběhy reálně, jsou bez fantasijských představ a doplňků, s uvěřitelnými postavami atd. Na celé toto období se ovšem dívá velmi pesimisticky, zachycuje jeho nejtemnější stránky.

Oblíbenost u čtenářů

Posledním bodem, na který se před samotným srovnáním zaměříme, bude oblíbenost jednotlivých autorů u čtenářů v době, kdy svá díla vydávali, i v dobách následujících. Informace získáme především z dobového tisku, ze článků vycházejících k různým výročím (narození, úmrtí), zaměříme se na recenze děl.

Josefa Svátka prezentuje dobový tisk jako autora obratného a schopného zaujmout široký okruh čtenářů.³⁵ Svými romány vyplnil jakousi žánrovou mezeru, která se v české produkci objevila (Josef Svátek tvořil v době, kdy mělo vrcholné období historické prózy teprve přijít a literatuře dominuje skupina májovců, kteří se zabývají současností a jejími problémy). Podle článků, které vyšli o Josefu Svátkovi nebo jeho díle v Lidových novinách či Národních listech, byly jeho příběhy ve své době celkem oblíbené. Díla byla psána jazykem, který byl lidem srozumitelný, a přesto líbivý. Mohla zaujmout svou efektností a tajuplností, pro čtenáře byla zajímavá a poutavá. Navíc se zde, i přesto, co bylo řečeno výše o Svátkových postojích k lidovým povstáním, objevují demokratické tendence a myšlenky svobody národa, které byli pochopitelně lidem sympatické. Ovšem kritika z řad literární obce už tak kladná nebyla – Arne Novák ve svém článku používá výrazy jako „*motivy až nestvůrně romantických podob*“³⁶ či „*nevkusně divoká fabulace*“³⁷. Přízeň širokého lidového čtenářstva Svátkovi trvalejší slávu nepřinesla. Zájem o jeho dílo se udržel celou 1. polovinu 20. století, postupně se však ukázalo, že jeho díla s často se opakujícími motivy a černobíle vykreslenými postavami, které postrádaly hlubší psychologii, nedokážou obstát v konkurenci dalších autorů historické prózy a zájem o ně upadal. Dnes se tak Josef Svátek jen stěží dostává do kánonu

³⁴ JIRÁSEK, Alois. *Temno: historický obraz*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. S. 390. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3bf08aa0-7b1f-11e4-bda2-5ef3fc9ae867>.

³⁵ TUREČEK, Dalibor. Josef Svátek. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4, část 1. Praha: Academia, 2008. S. 432–434. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b4131134-3184-4524-8b7e-1a8899be711d>.

³⁶ NOVÁK ARNE. Josef Svátek. *Lidové noviny*. Ročník 43, číslo 100, 24. 2. 1935, ISSN 1802-6265. S. 9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:11192673-a8e4-4d76-8e06-67ec2c227f40>.

³⁷ NOVÁK ARNE. Josef Svátek. *Lidové noviny*. Ročník 43, číslo 100, 24. 2. 1935, ISSN 1802-6265. S. 9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:11192673-a8e4-4d76-8e06-67ec2c227f40>.

vyučovaného ve škole a tím pádem se těžko dostává i do podvědomí čtenářů a jeho dílo je dnes jen málo vyhledávané.

Podobně stoupala a klesala popularita i u Václava Beneše Třebízského.³⁸ Když si přečteme nekrolog, který vyšel v Lumíru krátce po jeho smrti, hned v úvodu nalezneme větu: „[...] kdo že jest dnes v českém lidu, jenž by aspoň jedné z jeho povídek neznal?“³⁹, a podobné názory a fráze se objevují i jinde. Zásahu na Třebízského oblíbenosti má především jeho vlastenectví, které ve svých dílech silně propaguje. Jeho postoj k českému národu a jeho příslušníkům byl lidem v té době určitě velmi sympatický, zejména když si uvědomíme, v jakém období tvořil. Revoluce 1848 a její potlačení nebyly ještě zdaleka zapomenuty, obzvlášť vzhledem k neoabsolutismu a omezením, které přinesl. Proto není divu, že tvorba Třebízského plná naděje v lepší zítřky, která ukazovala na sílu českého národa a schopnost postavit se svým nepřátelům a obstát proti nim, byla oblíbená. Ovšem i jeho dílo se dostalo do stínu přicházejících velikánů historické prózy Zikmunda Wintera a Aloise Jiráska, a Beneš byl přerazen spíše do skupiny lidových spisovatelů, kteří byli považováni za méněcenné a nevhodné pro vzdělané. Prvkem, kterým mohl svést k takovému verdiktu, bylo jeho lidové vypravěčství, k němuž získal vztah díky otci a dědu, kteří byli písmáky. V tomto duchu přidává do svých děl fantazijní prvky a emocionalitu. Jednou z příčin mohlo být i to, že lidovost literatury tak, jak jí pojímal Třebízský, neodpovídala tomu, jak se v 80. letech literatura vyvíjela a jaký měla úkol. Bylo třeba nejen ukázat velikost doby husitské, kdy byl český národ svébytný a silný, nebo vyjádřit smutek z jeho úpadku v době pobělohorské, ale bylo třeba propojit tuto minulost s aktuálním děním a ukázat, že stagnace není trvalá, že vývoj jde dál a že v rámci tohoto vývoje vede z úpadku cesta ven. V dnešním kánonu literatury, kterou nám předkládá vzdělávací systém, Třebízský figuruje, ovšem není mu věnován takový prostor, jako dvěma výše zmíněným autorům, kteří jsou předkládáni jako vrcholní představitelé české historické prózy.

Debatovat o oblíbenosti a popularitě Jiráskova díla za jeho života i v dobách pozdějších by bylo zdánlivě zbytečné – vždyť Jirásek bezesporu byl, je a bude velkým autorem historické

³⁸ Feuilleton – Václav Beneš Třebízský. *Lumír*. Ročník 12, číslo 19, 1. 7. 1884. ISSN 1212-0243. S. 303–304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5132e71a-435e-11dd-b505-00145e5790ea>; HÝSEK, Miloslav. Václav Beneš Třebízský. *Lumír*. Ročník 60, č. 8, 1934. ISSN 1212-0243. S. 463–466. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/60.1933-1934>; PEŠAT, Zdeněk. *Lidovost díla Aloise Jiráska*. In: Česká literatura: časopis pro literární vědu. Ročník 2, číslo 3, 1954. ISSN 0009-0468. S. 263–267. Dostupné také z: <https://kramerus.lib.cas.cz/uuid/uuid:fb7cc7a6-4116-11e1-1726-001143e3f55c>; PEŠAT, Zdeněk. Václav Beneš Třebízský. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 1. Praha: Academia, 1985. S. 197–199. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:446f4bb0-bf11-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

³⁹ Feuilleton – Václav Beneš Třebízský. *Lumír*. Ročník 12, číslo 19, 1. 7. 1884. ISSN 1212-0243. S. 303–304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5132e71a-435e-11dd-b505-00145e5790ea>.

prózy, který jen tak nezapadne.⁴⁰ Ovšem ani jeho dílo nebylo vždy stavěno na piedestal a přijímáno všemi kladně. Jak napsal při příležitosti jeho úmrtí F. X. Šalda, „*Jiráskovo dílo je vydáno nebezpečí, že bude přeceňováno právě proto, že jeho účín druhotný, politický a časový, jest mnohem, mnohem větší než účín prvotný, ryze básnický. Taková díla dobývají si vždycky poměrně rychle popularity co nejširší, ale ovšem, popularita ta není a nemůže býti trvalá, neboť stoupá a klesá s časovými potřebami ryze aktuálními.*“⁴¹ Jirásek byl velmi pracovitý člověk, který už v poměrně nízkém věku dosáhl spousty úspěchů. Byl na špičce čtenářského zájmu, nakladatelé a redaktoři soutěžili o to, aby mohli vydat jeho dílo. Dokázal svými díly získat přízeň širokého čtenářstva. Proto se zaměříme na prvky jeho díla, které mu onu popularitu přinesly. Souvisí s tím, o čem bylo pojednáno už výše u Václava Beneše Třebízského, tedy s lidovostí literatury a její úloze ve společnosti. A přesně to, co chybělo nebo neodpovídalo u Třebízského, který je v tomto ohledu považován za Jiráskova předchůdce, dovedl do svého díla zakomponovat Jirásek. Místo toho, aby pouze opěvoval slavnou husitskou dobu nebo lkal nad příkořími v době pobělohorské, pomocí studia pramenů vykreslil úlohu selského lidu v minulosti a při vytváření národních dějin – tím dával lidem perspektivu a sílu do budoucna. Další věcí je, že u Jiráskova vidíme snahu co nejvíce se přiblížit skutečnosti, vytvořit co nejvěrnější konstrukt minulých dob, který sestavil z prostudovaných pramenů, která je tak lidem mnohem bližší než třeba Svátkovy za vlasy přitažené dějové zvraty. Jak vyjádřil Zdeněk Nejedlý: „*Osoby jím vytvořené, děje jím vypravované i místa jím popsána žijí v masách jeho čtenářů jako opravdové, všem známé skutečnosti [...]*“⁴². Byla zde ovšem skupina lidí, kteří se s jeho dílem neztotožňovali a mladá generace konce 19. století tak nebyla jeho dílu příznivě nakloněna. Teprve během první světové války (kdy je opět aktuální potřeba podpory národa) dochází ke zlomu a k Jiráskovu dílu se začínají přiklánět i ti, kteří ho dříve odsuzovali. Válka nasměrovala pozornost zpět k národním úzkostem a nadějím a přivedla i mladé bouřliváky zpátky domů, tedy i k domácí kultuře, kterou dříve odmítali. Začali objevovat hodnotu jednak historicky věrných, ale zároveň i umělecky propracovaných děl. O tom, jak bylo jeho dílo přijímáno a vnímáno, vypovídá například to, že název jeho díla

⁴⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava a JIRÁSEK, Alois. *Alois Jirásek: [monografie s ukázkami z díla]*. Praha: Melantrich, 1987. S. 7–8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:be6c4570-6296-11e3-9ea2-5ef3fc9ae867>; NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek*. xr, 1946. S. 9–14. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6534d490-20c7-11e5-8401-001018b5eb5c>; PEŠAT, Zdeněk. *Lidovost díla Aloise Jiráskova*. In: Česká literatura: časopis pro literární vědu. Ročník 2, číslo 3, 1954. ISSN 0009-0468. S. 263–267. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:fb7cc7a6-4116-11e1-1726-001143e3f55c>.

⁴¹ ŠALDA, František Xaver. Alois Jirásek čili mythus a skutečnost. In: *Šaldův zápisník*. Praha: Československý spisovatel. S. 243. ISBN 80-202-0555-19. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:f23ae830-a73c-11e3-bb86-005056825209>.

⁴² NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek*. xr, 1946. S. 9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:64e63f60-20c7-11e5-8401-001018b5eb5c>.

Temno se stal synonymem a označením této epochy a její vyličení se stalo součástí kolektivní paměti a většinou bylo vnímáno jako obecně přijímaný, seriózní a pravdivý historický obraz, a přestože v práci bylo již několikrát zmíněno, že odborníky byl již tento pohled vyvrácen, přesto dále zůstává v podvědomí lidí. Jiráskova díla se tak dostala do kánonu českých klasiků a dodnes jsou doporučována mladým čtenářům ve školách. A i přes dobu, která uplynula od jejich napsání, jsou stále v něčem aktuální a mají co říct i mladé generaci.

Srovnání pohledu autorů

V poslední části práce budou pohledy autorů z předchozí kapitoly srovnány. Cílem tedy bude najít v pohledech autorů shodné i odlišné rysy pojmání pobělohorské doby a komparovat jejich celkový pohled na dobu a to, jak ji ve svých dílech prezentují. Zmíněno bude také to, jak jejich díla a způsob podání třicetileté války a pobělohorského období ovlivnila čtenáře a jejich způsob vnímání daného období.

Nejprve je třeba říct, že to, jakým způsobem autoři tvořili, jak pracovali s historickými fakty a na co ve svých dílech kladli důraz, záleželo nejenom na jejich osobnosti, názorech a postojích, ale také na rázu doby, ve které tvořili, na aktuálním stavu literatury a na požadavcích, které na ni byly kladeny. V časovém rozmezí, do kterého spadají Josef Svátek, Václav Beneš Třebízský a Alois Jirásek, procházela literatura zabývající se historickými náměty velkým předělem – cesta, kterou historické romány a povídky ušly od 60. let 19. století, kdy do literatury vstupoval Josef Svátek, do prvních desetiletí století 20., kdy vychází Jiráskovo *Temno* nebo *Bratrstvo*, byla výrazná. Tvorba Josefa Svátka, Václava Beneše Třebízského a Aloise Jiráska tvoří jistou vývojovou linii historické prózy, od příběhů ještě silně ovlivněných romantismem po co nejvěrněji ztvárněnou minulost. Autoři sami byli samozřejmě spoluvůrci této změny, kterou ale vyžadovala proměna společnosti a jejích požadavků na literaturu.

Prvním v již zmíněné vývojové linii je Josef Svátek.⁴³ V jeho dílech z pobělohorské doby tvořila historická fakta a události jen nepříliš podstatné pozadí pro dobrodružné a fantasijní děje – pokračoval „*ve vzplanělé walterscottovské tradici. Život doprovázely intriky a barvitě a tajuplné příhody osnované rozbujelou fantazií. Historie se rozměňovala v nepodstatné zajímavosti a představovala jenom dekorativní kulisy pro milostné nebo dobrodružné děje.*“⁴⁴ Cílem těchto prací totiž nemělo být národní či vlastenecké působení nebo co nejvěrnější zpracování historické látky. Jednalo se především o zábavný typ historické prózy, která měla čtenáře především zaujmout a pobavit. Jinak tomu bylo u Václava Beneše Třebízského, jehož díla „*prodšena jsou tendencí vlasteneckou, láskou k jazyku a k národnosti, [...] a elegicky*

⁴³ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. S. 474–476. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:34baf460-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>; POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 88–89, 263–265. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

⁴⁴ POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 88–89. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

projevuje vroucí účast na tragedii bělohorské i jejich následcích.“⁴⁵ On tedy ve svých dílech především propagoval vlastenecké postoje a snaží se pomocí literatury své nadšení a lásku k národu přenést i na čtenáře. Oproti Svátkovu dílu se tedy Třebízský posunul v tom, že jeho díla už nejsou pouze zábavná, ale mají i apelační složku, která má čtenáře poučit a předat mu lásku k národu. Co má ale Třebízský se Svátkem společného je to, že i on ještě „*zůstává libovolně konstruujícím a dobrodružně vynalézajícím romantikem [...]*“⁴⁶ a v jeho dílech tak stále přetrvává romantická citovost a sentimentální tón. Tyto postupy však vyvolaly nevoli. Objevila se potřeba historické povídky a romány hlouběji ukotvovat a dávat jim pevnější historický základ, než měly dosud. V 70. a 80. letech tak v historické próze nastává předěl, kdy autoři už nemohou s historickou látkou nakládat tak volně, jak tomu bylo doposud, ale bylo třeba „*oživení obrazu minulosti na základě pravdivého a věrojatného pochopení dávného stavu, vystižení jeho dobového rázu a věrohodné dotváření postav historických i vymyšlených, jejich typizace v duchu okolností, v nichž tyto postavy žily.*“⁴⁷ A vzhledem k tomu, že Alois Jirásek byl vystudovaný historik, měl k naplnění těchto požadavků ty nejlepší předpoklady. Nicméně i on musel k tomuto realističtějšímu pojetí dospět a v prvotinách je tak stále patrný vliv romantického pojetí (např. dílo *Na dvoře vévodském*). Už v 80. letech však jeho díla s historickou tematikou (*Psohlavci*) začínají naplňovat výše vymezené požadavky kladené na literaturu a vyznačují se věrnějším vykreslením doby a propracovanější charakteristikou postav s ohledem na období, do kterého je zasazoval. Tím se od romantického pojetí, převládajícího u předchozích dvou autorů, přesunul spíše k realistickému ztvárnění historické látky.

S hlavním záměrem jednotlivých autorů souvisí i míra objektivity a způsob zpracování historických faktů. Jak už bylo řečeno, ačkoliv díla Josefa Svátka jsou zasazeny do historických kulis, hlavním cílem jeho tvorby bylo pobavit čtenáře, a tak i když se věnoval studiu archivů či kronik, převládala v jeho dílech fikce a jeho postoj k dějinným událostem zde hraje pouze podružnou roli. Spíše než ucelený obraz minulosti ve Svátkově tvorbě dostáváme roztráštěné detaily, které jsou ale nepodstatné a nijak nepomáhají proniknout do celkového rázu doby. Ani Václav Beneš Třebízský nepřináší v tomto ohledu posun a ani

⁴⁵ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. S. 474–475. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:34baf460-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>.

⁴⁶ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. S. 475. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:34baf460-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>.

⁴⁷ POHORSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. S. 265. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

v jeho dílech se neobjevuje příliš věrné vykreslení doby, které by nám umožnilo do ní hlouběji proniknout, přestože se stejně jako Svátek věnoval studiu kronik, archivů atp. Čerpal z děl Františka Palackého či Jana Františka Beckovského, kteří byli také vlasteneckými autory a ve svých dílech dávali toto stanovisko najevo. Třebízský pak tyto prameny ještě dotvářel a stylizoval tak, aby ukázal sílu českého národa, posílil národní sebevědomí svých čtenářů a povzbudil je, že i přes utrpení a strádání směřuje český národ k lepší budoucnosti. A právě tím se dostává k oné citovosti a sentimentálnímu tónu, o kterém bylo pojednáno výše. Odlišně začal zpracovávat historickou látku ve svých dílech Alois Jirásek. Svá díla opíral o znalost dobových reálií a líčeného prostředí, věnoval se důkladnému studiu pramenů a literatury. Navzdory tomuto studiu je však jeho pohled ovlivněn kolektivním vědomím jeho doby, která se na pobělohorskou dobu dívá z negativního hlediska. Na pozadí příběhů, které konstruoval, se snažil co nejvěrněji vykreslit dobu, ve kterých se odehrávali, od velkých historických událostí přes jejich působení na obyčejný lid až po takové detaily, kde v Praze tehdy stála jaká stavba či jak se různým domům tehdy říkalo (například když zmíní, že „*Žufnička se bránil, že jde k Aronům**, že má tam hrát, že tam musí být;“⁴⁸ tak v poznámce pod čarou vysvětlí, že je to dům „*Nyní U Vořechovských (Voříkovských z Kundratic) v Liliové ulici.*“⁴⁹ atp.). Mimoto se snaží zachytit, jak v dané době lidé žili, jaké měli zvyky, jaká byla jejich mentalita, jak přemýšleli, jak oni sami vnímali dobu, ve které žili, co mohli cítit a podobně. S tím také souvisí hlubší psychologie postav, které už nejsou, jako u předchozích dvou autorů, pouze černobílé, jasně vymezeny dobrými nebo špatnými vlastnostmi. K autentičnosti a co nejvěrnějšímu zachycení doby využil také lexikálních prostředků, když spisovný jazyk, kterým psal svá díla, obohatil zejména v promluvách postav o nářečí (například v díle *Psohlavci*) nebo o archaismy, které čerpal ze zkoumaných pramenů (vejl, pamfil). A přestože pobělohorská doba nezaujímá v jeho tvorbě primární pozici (nejvíce se zabýval obdobím husitství a národního obrození), dokázal ji ztvárnit tak, že podle jeho díla dostalo toto období označení a postoje, které vůči této době v dílech zaujal, přejalo za své spousta jeho čtenářů a ztotožnilo se s jeho názory.

Různé dějové linky, vnitřní svět postav či popisy okolní krajiny i měst jsou dohromady v jeden příběh spojeny osobou vypravěče, který je mluvčím narativu a sděluje nám

⁴⁸ JIRÁSEK, Alois. *Temno: historický obraz*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. S. 88. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3bf08aa0-7b1f-11e4-bda2-5ef3fc9ae867>.

⁴⁹ JIRÁSEK, Alois. *Temno: historický obraz*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. S. 88. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3bf08aa0-7b1f-11e4-bda2-5ef3fc9ae867>.

informace.⁵⁰ Vypravěč je zpravidla vševědoucí (též autorský, „vypravěč tohoto typu rozebírá děj i jednání postav z perspektivy ‚zvenku‘ i ‚zevnitř‘, popisuje, může však též předjímat činy nebo skryté myšlenky postav“⁵¹). V dílech všech tří autorů se jedná o vypravěče heterodiegetického, tedy takového, který se neúčastní příběhu, není tedy totožný s žádnou z postav. V některých případech se omezuje opravdu pouze na vyprávění dějů a jejich podání tak, jak je vylíčeno výše, v případě Václava Beneše Třebízského je vypravěč silně citově zaujatý a dává najevo své postoje. V některých dílech vypravěč i komunikuje se čtenářem a přímo se na něj obrací, zejména v úvodech či závěrech románů nebo povídek. Je tomu tak například v *Železné koruně* Josefa Svátka – v úvodu: „Již napřed však čtenáře ubezpečujeme, že nebudeme mu líčiti události smyšlené. [...] Tolik pokládali jsme zapotřebí předeslati, abychom označili ráz i cenu vypravování svého, a nyní již líčení svému přistoupíme.“⁵² či závěru: „S touto idylou vesnickou, jakáž ke konci XVII. věku měla ve vlasti české ještě tisíce podobných v odlehlých dědinách, v nichž se víra husitská až do toleranční doby císaře Josefa II. potají udržela, loučíme se s čtenářem, jenž nás byl při líčení našem provázel.“⁵³

Dalším rysem, který mají díla všech tří autorů společný, je územní zasazení dějů. To pochopitelně neznamená, že by všichni autoři zasazovali svá díla do stejné oblasti, ale každý se drží lokalit, které jsou mu blízké a známé. Josef Svátek své děje nechává odehrávat především na území Prahy, což napovídají už mnohé názvy jeho děl (z doby pobělohorské i jiných období) – *Tajnosti pražské*, *Pasovští v Praze*, *Praha a Řím*, *Pražský kat* atd. A i v případě, že je vzhledem k tematice díla nutné lokaci děje změnit (například když se v *Železné koruně* zaměřuje na selské vzpoury na přelomu 70. a 80. let 17. století a centrem těchto vzpour má být Čestínsko), ani tady neustoupí od toho, aby čtenáře aspoň v částech díla do Prahy nezavedl a nepředstavil mu její zákoutí, domy, hospody apod. I Václav Beneš Třebízský zasazoval své děje do míst, kde působil a která tím pádem dobře znal. Těmi byly třeba rodné Slánsko (zde se mimo jiné odehrává jeho nejznámější román *Bludné duše* z období vlády Josefa II.), nebo okolí Roztok a Klecan, kde působil během své kněžské kariéry jako kaplan, a kde se odehrává například *Levohradská povídka*. I Jirásek se ve svých dílech orientoval na místa, která dobře znal – v počátcích své tvorby se věnoval rodnému

⁵⁰ KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013. S. 124–129. ISBN 978-80-7272-592-2.

⁵¹ VLAŠÍN, Štěpán a Ústav pro českou a světovou literaturu (Československá akademie věd). *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. S. 405. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:bee224d0-f0a1-11e4-a511-5ef3fc9ae867>.

⁵² SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S. 8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

⁵³ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S. 625. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

Náchodsku a selskému životu zde, včetně vzpour odehrávajících se v poslední třetině 18. století. V jeho dílech se také promítly pobyty v Litomyšli a Praze, kde působil jako učitel. Prahu a zároveň i rodný kraj (Skalku u Opočna nedaleko Hronova) spojil ve vrcholném díle věnujícím se pobělohorské době, v *Temnu*. S ohledem na tematiku, která ho zaujala a které se chtěl věnovat, ale v některých dílech známé prostředí opustil, jako například v *Psohlavcích*, ve kterých zobrazil boj Chodů za svá práva. V takových případech podnikal studijní cesty za bližším poznáním těchto regionů – na Chodsko se vypravil v roce 1882, aby se řádně seznámil s problematikou těchto bojů a charakterem oblasti, ve kterých se odehrávali. Ani zde tak nevstupoval do krajín neznámých, ale předem je probádal. Prostor patří k podstatným kategoriím narativních textů. Popisem prostředí, kde se příběh odehrává, lze v čtenáři navodit požadovanou atmosféru, vyvolat emoce. Prostor také kromě lokalizace příběhu lze použít jako symbol – například ve Svátkových dílech si lze všimnout idealizace vesnic a venkovského prostředí, které je vnímáno jako nezkažené, proti tomu město je vnímáno jako zkažené a obývané postavami, které jsou záporné. Dalším prostorovým symbolem může být také kontrast českých zemí a ciziny.⁵⁴

Nyní se zaměříme na to, jakým způsobem se na pobělohorskou dobu autoři dívali, zda ji vnímali kladně či záporně, co v této době považovali za největší negativa a podobně. Problematika, které se více či méně dotýkají všichni sledovaní autoři, je náboženská situace v českých zemích. Boj katolické a protestantské strany je pro toto období jedním ze symbolů a problematika rekatolizace je často probíraným tématem. Dalším hodně probíraným tématem je útisk českého národa cizí vládnoucí dynastií, související se soupeřením stavovského a absolutistického principu.

I když bylo výše zmíněno, že Josef Svátek psal svá díla především pro pobavení, a jeho vnímání dějinných událostí a postoj k nim tak není v jeho tvorbě rozhodující a hraje spíše podružnou roli, dá se při bližší analýze textů jeho postoj vysledovat. Lze ho vypočítat například z charakteristik postav. Celkem jasně a jednoznačně jsou zde vymezeny postavy kladné a záporné. To znamená, že pokud je postava kladná, pak je to hrdina s nejčistšími úmysly, s mravní silou a správným jednáním, a naopak záporné postavy mají jen negativní vlastnosti a chování, které je trestuhodné a neomluvitelné. A při bližším zkoumání postav zjistíme, že do první skupiny postav patří především lidé s nekatolickým vyznáním. Jedná se buď o šlechtice, kteří bojují za svou víru a zájmy během stavovského povstání a v bitvě na Bílé hoře, nebo potomky těchto rodů, kteří byli nuceni opustit svou zemi a následně se do

⁵⁴ KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013. S. 78–83. ISBN 978-80-7272-592-2.

vlasti vrací, aby pomstili své předky, či obyvatele menších vesniček, kde se „víra předků“ udržela. Takovými postavami jsou například v *Železné koruně* rytíř Kaplír ze Sulevic, potomek jednoho z popravených na Staroměstském náměstí za účast na stavovském odboji, nebo bratr Ivan, který ve své poustevně pořádá tajné schůzky s vesničany, při kterých četli Bibli či zpívali nábožné písně, zkrátka vyznávali zde svobodně svoji víru. Do druhé kategorie potom spadají především postavy katolického vyznání, které prvně jmenovanou skupinu utlačují a odpírají jí její práva, například baron Freysleben, držitel čestínského panství, který „*druhdy vyšší důstojník ve vojště císařském, rodem pak odkudsi z říše, koupil panství čestínské teprve před sedmi lety, ale že již v krátké této době osvědčil se jako jeden z největších dřičů a trýznitelů lidu poddaného, takže byl nenáviděn v celé krajině.*“⁵⁵ Z tohoto rozdělení postav lze usuzovat, že Josef Svátek ve svých dílech sympatizuje spíše s nekatolíky. Také zde ovšem ukazuje, že neshody a názorové odlišnosti se objevovaly nejen mezi katolíky na jedné straně a protestantskými náboženstvími na druhé, ale i mezi různými denominacemi – husity, adamity, českými bratry atd., jak ukazuje například tato situace: „*Ustoupil starý Klimeš v pozadí a ocitl se takto poblíž hloučku Adamitů, kteří mlčky a zasmušile na výjev tento pohlíželi, nejevíce žádné touhy, že by se ho jako všichni ostatní chtěli účastniti.*

„*Nuže, vy se nemáte ku přísaze, či chcete býti až posledními, když i každá zástěrka přísahu vykoná?*“ *pravil nim rozhorleně, vida lhostejnost jejich.*

„*Nevíš, že stojíš v Písmě: nebudete přísahati, aniž čeho podpisovati?*“ *odtušil přední z Adamitů hlasem úsečným. „Vy se zdráháte přísahu složiti?“ zvolal Klimeš, nechtěje věřiti sluchu svému, že byla skutečně slova tato pronesena, jež poznovu o vzdoru Adamitů svědčila.*

„*Synové boží nikdy nepřisahají, ale vždy přece slovo své drží!*“ *odpovídal temným přízvukem vůdce sektářů adamitských. „Protož nebudeme ani dnes přísahati, ale přes to chceme k obci veškeré zemi živi nebo mrtvi státi, necht' přijde dobré nebo zlé!“*

Ostatní přívrženci jeho přizvukovali horlivě tomuto prohlášení vůdce svého.

„*Jste nenapravitelní hříšníci!*“ *mručel si zlostně starý Klimeš do vousů, odcházeje od Adamitů, aby uvědomil poustevníka o vzdoru jejich.*

„*V každé pšenici bují též koukol, dobrý muži,*“ *odvětil mu bratr Ivan, když byl stížnost jeho vyslechl; „ale moudrý hospodář nevytrhává hned zlostně koukol, aby nevytrhl snad též*

⁵⁵ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII.* Praha: F. Topič, 1925. S. 88. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

stébel pšeničných; proto i my zaslepence ty zanecháme na ten čas při bludu jejich.“⁵⁶ Tím se také odlišuje od dalších dvou autorů, kteří ve svých dílech rozeznávají pouze katolíky a nekatolíky, ale už se nezabývají rozdíly mezi různými protestantskými vyznáními a nijak je od sebe nerozlišují.

Jiný pohled na to, co je příčinou úpadku českého národa v době pobělohorské, zastává Václav Beneš Třebízský. Už z jeho kněžského povolání jasně vyplývá, že nebude psát díla, která by nějakým zásadním způsobem poškozovala katolickou církev. Můžeme u něj najít několik postav jezuitů – například v Levohradské povídce. I zde by se zpočátku mohlo jevit vykreslení příslušníků tohoto řádu záporné, jelikož jsou odpovědní za smrt Andělky a další zločiny. U Třebízského to ale není otázka víry, ale příslušnosti k národu – zatímco páter Moret, který je viněn výše zmíněnými zločiny, je cizinec, který přichází do Čech na misi. Naproti tomu český jezuita Bohuslav Balbín je zde vykreslen kladně, jako vlastence snažící se o zachování slávy a velikosti českého národa a jeho historie: „*Sbírám, dědoušku, staré památky české, kde jaké jsou, shýbám se ke kameni omšelému a hledím starý nápis rozřešiti, zacházím si pod doškové střechy a co slyším, zapisuji, aby nezaniklo nepaměti... Čeho se mohu kde dopídit, jako včelka sbírám, snáším a píšu, abych věkům příštím to zachoval...*“⁵⁷ Znovu se nám zde tak potvrzuje to, co bylo řečeno již dříve v této práci, a tedy že Třebízský byl nejprve vlastenec a až poté katolický kněz. Tyto dvě tendence potom spojil v postavu onoho „dobrého“ jezuity, který se zastával českého národa a jeho lidu, který chtěl chránit, jak můžeme vidět na příkladě Větrovce, když mu říká: „*Já tě chtěl tenkrát varovati, já tě chtěl ustřežiti, ale přišed v tato místa druhý den, jen doutnající sbořeninu jsem uviděl a o tobě ani slova dověděli jsem se nemohl, ani o té dívence, kam jste se poděli...*“⁵⁸ A téměř žádný prostor pro hanění katolické církve nebo jejích praktik nedává v díle *Trnová koruna*. Naopak – hlavními hrdiny jsou katolíci vyvedení kladně, se silným vztahem k Bohu, dodržující mravní zákony, starající se o ostatní, pomáhající a bojující za svůj národ, a kteří se mimo jiné snaží zachránit pro ně velmi cenný obraz panny Marie ze Staré Boleslavi, ukradený a zneuctěný symbol své víry. Spíše než spory mezi vyznáními tak věnuje pozornost střetu českého národa s cizinci, kteří zemi drancují a vykrádají. Ovšem mezi těmito nepřáteli jsou zmiňováni například Švédí či Sasové, tedy národy spíše protestantské.

⁵⁶ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S. 447–448. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

⁵⁷ BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Pobělohorské elegie: historické povídky*. Praha: F. Topič, 1923. S. 114. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:985b0a50-ad48-11e2-b48c-001018b5eb5c>.

⁵⁸ BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Pobělohorské elegie: historické povídky*. Praha: F. Topič, 1923. S. 114. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:985b0a50-ad48-11e2-b48c-001018b5eb5c>.

Jirásek se obzvláště v *Temnu* snaží podat ucelený obraz toho, jak se v pobělohorské době žilo, jaká panovala atmosféra, jak lidé smýšleli apod. Popisuje zde hloubku úpadku společnosti, a tento úpadek dává za vinu právě působení jezuitů a rekatolizaci. Proto i přesto, že bylo výše konstatováno, že se Jirásek snaží o vykreslení reálných postav, které mají jak kladné, tak záporné vlastnosti, u jezuitů zobrazených v jeho dílech mnoho kladných vlastností nenajdeme. Jsou vykresleni spíše jako původci celého toho úpadku, násilí, pronásledování a utrpení. Nutno říct, že nepíše proti katolické víře jako takové, on nestrání ani jednomu vyznání (poté, co z katolické církve vystoupil, nepatřil do žádné denominace) a nebylo jeho cílem, aby dílo vyznělo jako podpora a propagace protestantství (v knize také není nikde jednoznačně řečeno, že by byl Machovec nebo jeho další souvěrci protestanté – Jirásek se drží toho, že zachovávají víru svých otců). Problém viděl v tom, jak jezuité, hlavní nástroje rekatolizace v českých zemích, manipulují s lidmi, šálí je a vedou je k fanatismu a slepé poslušnosti – velí jim nenávidět protestanty a stavět se proti husitům. Jasně je to vidět například v kázání jezuita Koniáše: „*Sotva to ďábel zhlédl,“ pokračoval, „tak hned sobě na krk převěsil několik rozsívek, totiž Jana z Husince, a ten začna v Praze, po celém království chodil a ten ohavný, černý koukol kacířského učení tak pilně rozsíval, že v nedlouhém čase víceji se zdálo v Čechách koukole než pšenice. [...] Zatím P. Koniáš vykládal, že světlo víry katolické v Čechách málem by se bylo udusilo, kdyby milosrdný bůh nebyl udělil na Bílé hoře vítězství císařskému vojsku proti nepřátelům Ferdinanda císaře a českého krále, kteří byli také a nejvíceji nepřátelé samospasitelné víry katolické. „Tam na Bílý hoře svatá římská církev zvítězila na přímlovu nejsvětější panenky Marie a vítězí dál a s pomocí boží vyhladí zbytky kacířstva a napraví bludné ovce, které za Luterem chodí a jiní Jana Husu, jiní Kalvína a jiní jinšího bludníka a svodníka následují.“⁵⁹ To Jirásek vnímá jako zneuctění své vlastní historie, jelikož téměř každý měl alespoň nějakého předka husitu a popírání velikosti či hanobení této národní epochy považuje za zradu a zločin proti národu.*

Ačkoliv mají autoři rozdílný pohled na různá vyznání a denominace, spojuje jejich díla to, že se všichni tři více či méně zastávají českého národa, chtějí ho podpořit a vyjádřit své demokratické tendence. I když i zde jsou drobné rozdíly, kdy někteří z autorů zastávají konzervativnější názory, stavící se proti odporu, a někteří naopak nabádají k vzepření se proti útisku a příkořím.

U Josefa Svátka, který ve svých dílech zachycuje řadu povstání proti Habsburkům a selských bouří, se projevuje právě ta konzervativní tendence. I když není lhostejný k utrpení

⁵⁹ JIRÁSEK, Alois. *Temno: historický obraz*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. S. 166–167. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3bf08aa0-7b1f-11e4-bda2-5ef3fc9ae867>.

českého národa, ať už je to selský lid či potomci starých českých rodů, kteří doplácí na svou víru či na přispění při stavovském povstání, k bouřím a rebeliím se staví odmítavě. Zastává názor, že český národ musí nést svůj úděl a že by se dalším událostem měl dát volný průběh a nijak do nich nezasahovat. Tento postoj pravděpodobně jen umocňovalo to, že většinu svých děl vydával ve vládních denících, musely být tedy psány v souladu s vládní politikou a nemohl si dovolit dávat svoje sympatie k českému národu a jeho tradicím. A tak jeho vzpoury v drtivé většině případů končí nezdarem, čímž poukazuje na jejich neefektivnost a marnost, kdy nejenže nedosáhly cíle, který si vytyčily, ale poté ještě přišly tresty: „*Do tří set povstalcův pykalo takovýmto způsobem za vzpouru svoji pod rukou katovou, desateronásobný pak byl počet těch, kdož jiným trestům a pokutám byli odsouzeni, nepočítaje v to ony ubožáky, kteří hned od vojákův byli dle práva stanného ještě před úplným potlačením rebelie zvěšeni.*“⁶⁰ A tak paradoxně, místo aby přinesly úlevu a svobodu, dostávají lid do ještě horších situací.

Václav Beneš Třebízský ve svých dílech poukazoval na utlačování českého lidu vládou cizí šlechty a dynastie a také drancování českých zemí cizími armádami. I on zobrazuje vzdor proti tomuto útlaku, který u něj ale spíše než formu organizovaných vzpour má podobu osamělých akcí jednotlivců. Tyto akce potom stejně jako u Svátka spíše než přínos a osvobození přinášely zkázu a rozvrat. To můžeme vidět například v *Trnové koruně*, kde vzdor a snaha pomoci českému národu a získat ztracenou čest regimentu přináší smrt Damiána Slavíka i spousty dalších. Třebízský tak varoval před vzpourami a násilně vynucenými společenskými převraty, kterých se obával a které podle něj stejně nepřinášely očekávaný účinek: „*Ale co z toho máme všickni, já, váš syn, tahle jeho nevěsta? – Co z toho mají krajané draží? – Co z toho má slavný, zelený lancošský regiment? – Všickni – všickni korunu trnovou!*“⁶¹ Takovéto stanovisko zastával především proto, že jako katolický kněz dbal na dodržování morálních zásad, jako úcta k otci, k lidskému životu, k autoritám apod. Tyto zásady podle něj vzpoury a války zásadně ohrožují a svádí k jejich porušování. Z tohoto důvodu považuje jakoukoliv účast na podobných akcích za zavrženíhodnou a nežádoucí.⁶²

I Jirásek se věnoval ve svém díle (zejména v počátcích tvorby) selským bouřím a vzpourám selského lidu. Nepřítele českého národa podle něj nemáme hledat venku, u cizích

⁶⁰ SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. S. 608. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

⁶¹ BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Trnová koruna: historický obraz z třicetileté války*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1915. S. 371. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8e301063-d989-4bcb-a4d5-c577b27ffa10>.

⁶² JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: [monografie s ukázkami z díla]*. Praha: Melantrich, 1987. S. 91–91. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:be6c4570-6296-11e3-9ea2-5ef3fc9ae867>.

národů, jak je tomu u Třebízského, ale přímo uvnitř národa. V lidech, kteří zapomínají na svou minulost, na své předky, mezi kterými byl s největší pravděpodobností vždy alespoň jeden husita, věří tomu, co je jim předkládáno jezuita a zavrhují tím svojí identitu. K tomu jako kontrast zobrazuje české hrdiny, kteří zůstali věrní své víře, a přiděluje jim ty nejlepší vlastnosti, jako hrdinství, bojovnost či neohroženost. Vzpouře těchto hrdinů a jejich pokusy o osvobození však ani u Jiráskova nekončí šťastně. *Temno*, vrcholné dílo z pobělohorské doby, je v souladu se svým názvem temné od počátku do konce. Ani vyústění tohoto příběhu, navzdory tomu, že se hlavním postavám, rodině Machovcových, podaří uniknout a moci žít svobodně, nepovažuje za šťastný konec. Zejména proto, že jsou nuceni opustit svůj domov a rodnou zemi, která tak ztrácí své věrné obyvatele, kteří byli ochotni za ni bojovat. Zobrazení tohoto období je velmi temné a elegické, stejně jako u Třebízského, ovšem bez zbytečného patosu a citových výlevů, zkrátka se jedná o zobrazení útrap českého národa, které se Jirásek snaží aktualizovat.

Závěr

Práce se zabývala rozborem děl Josefa Svátka, Václava Beneše Třebízského a Aloise Jiráska, které zobrazují bitvu na Bílé hoře, třicetiletou válku a pobělohorské období. Cílem práce bylo zjistit, jakým způsobem autoři tuto dobu ve své tvorbě zachycují, co považují za největší negativa této epochy českých dějin, dále jaký je jejich pohled na tuto dobu, jaké byly rozdíly v jejich tvorbě a co měli autoři společného.

Předpoklady byly, že názory autorů a způsob zpracování děl budou rozdílné, tato teze se také naplnila. Primární cíl Josefa Svátka bylo tvořit taková díla, která by především zaujala a pobavila čtenáře. Jeho příběhy byly proto plné napětí a křiklavých efektů bez větší starosti o to, zda informace, které podává o historii, budou pravdivé či vykreslení doby věrohodné. Václav Beneš Třebízský s historickými fakty a informacemi, které získal studiem pramenů, nakládá poněkud volně a přetváří je tak, aby vyznívaly příznivě pro český národ – byl totiž velmi vlastenecky založený. To ho v jeho dílech vede k silně elegickému tónu, spoluúčasti na utrpení národa a soucitu s ním, což je hlavní poselství, které mají jeho díla předat. Alois Jirásek se oproti tomu snaží o co nejvěrnější vykreslení doby, zachycení jejího ducha kulturních detailů, atmosféry, která mezi lidmi panovala, toho, jak se lidé v té době chovali, jak přemýšleli apod. Rozdíly jsou tak v tom, co autoři považují za hlavní problém (náboženství, střety českého a cizích národů, postavení selského lidu) či jakým způsobem používají historický fakta a do jaké míry je zkreslují. Společné mají například to, že se nezabývají velkými událostmi dějin, ale tím, jak tyto události působily na obyčejné lidi a jak je prožívali, či územní zasazení dějů, kdy dávali přednost prostředí, které sami dobře znali, především tedy místa svého působení.

Komparaci autorů považuji za přínosnou, i s ohledem na to, že v jejich dílech lze spatřovat vývojovou linii historického románu v českých zemích. Tato práce byla omezena pouze na zkoumání děl zachycující pobělohorské období, další možnosti bádání tedy spatřuji v tom, pokusit se o podobné zkoumání v dílech s další tematikou, například husitství či národního obrození. Zajímavé by také mohlo být zahrnutí dalších autorů historické prózy, například Zikmunda Wintera, který je spolu s Aloisem Jiráskem považován za vrcholného autora žánru.

Seznam použité literatury

Primární literatura

Feuilleton. *Národní listy*. Ročník 27, číslo 263, 25. 9. 1887. ISSN 1214-1240. S. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:84681359-435f-11dd-b505-00145e5790ea>.

Feuilleton – Václav Beneš Třebízský. *Lumír*. Ročník 12, číslo 19, 1.7.1884. ISSN 1212-0243. S. 303–304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5132e71a-435e-11dd-b505-00145e5790ea>.

BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Pobělohorské elegie: historické povídky*. Praha: F. Topič, 1923. 449 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:985b0a50-ad48-11e2-b48c-001018b5eb5c>.

BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav. *Trnová koruna: historický obraz z třicetileté války*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1915. 372 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8e301063-d989-4bcb-a4d5-c577b27ffa10>.

HÝSEK, Miloslav. Václav Beneš Třebízský. *Lumír*. Ročník 60, č. 8, 1934. ISSN 1212-0243. S. 463–466. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/60.1933-1934>.

JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: Československý spisovatel, 1980. 269 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7238f870-0aed-11e3-9584-001018b5eb5c>.

JIRÁSEK, Alois. *Temno: historický obraz*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. 672 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3bf08aa0-7b1f-11e4-bda2-5ef3fc9ae867>.

NOVÁK, Arne. Alois Jirásek. *Lidové noviny*. Ročník 38, číslo 131, 13. 3. 1930. ISSN 1802-6265. S. 1–2. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:44b9d9ca-e4a1-44a0-83df-5a39ef7b3fab>.

NOVÁK ARNE. Josef Svátek. *Lidové noviny*. Ročník 43, číslo 100, 24. 2. 1935, ISSN 1802-6265. S. 9. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:11192673-a8e4-4d76-8e06-67ec2c227f40>.

SVÁTEK, Josef. *Železná koruna: román ze století XVII*. Praha: F. Topič, 1925. 625 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b521fb50-c749-11e3-93a3-005056825209>.

SVÁTEK, Josef. *Bitva bělohorská: román ze století XVII*. Praha: F. Topič. 1922–1923. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:04d70260-8b7e-11e8-ad64-005056825209>.

Sekundární literatura

BENEŠ, Josef. Václav Beneš Třebízský. In: *Ač zemřeli ještě mluví: Medailonky čes. kat. vlasteneckých kněží*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1964. S. 383–390. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:36b26505-e39f-4854-b872-d5e6e9473032>.

CARR, Edward Hallett. *Co je historie?: přednášky pronesené na cambridžské universitě v lednu-březnu 1961 v rámci cyklu G.M. Trevelyana*. Praha: Svoboda, 1967. 167 s.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VIII, 1618-1683*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008. s. 77–89. ISBN 80-7185-264-3.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995. 800 s. ISBN 80-204-0471-6.

HALADA, Jan a DOUBEK, František. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. Praha: Akropolis, 1999. 685 s. ISBN 80-85770-79-2. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a5906270-1790-11e4-8413-5ef3fc9ae867>.

HLOUŠKOVÁ, Zuzana. *Historický román*. In: *U nás*. Ročník 27, číslo 2, 2017. S. 30–32. Dostupné také z: [https://www.svkhk.cz/svkhk/u-nas-pdf_cisla/Rocnik-27-\(2017\)-Cislo-2.pdf](https://www.svkhk.cz/svkhk/u-nas-pdf_cisla/Rocnik-27-(2017)-Cislo-2.pdf).

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: [monografie s ukázkami z díla]*. Praha: Melantrich, 1987. 581 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:be6c4570-6296-11e3-9ea2-5ef3fc9ae867>.

KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin, 2013. ISBN 978-80-7272-592-2.

LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. ISBN 978-80-7106-963-8. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a8f22370-537c-11e6-8361-5ef3fc9ae867>.

MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury I. Do roku 1989*. 607 s. ISBN 978-80-242-5054-0. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:9508dff0-1bb8-11e9-bc55-5ef3fc9bb22f>.

MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Litomyšl: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ee6e70e0-9e6c-11e5-8c9e-001018b5eb5c>.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek*. xr, 1946. 136 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:64e63f60-20c7-11e5-8401-001018b5eb5c>.

NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger, 1913. 1804 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:238289b0-5d81-11e5-bf4b-005056827e51>.

- PEŠAT, Zdeněk. Alois Jirásek. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 2 část I. Praha: Academia, 1993. S. 543–549. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:89892af19ee16240885a57692967e7c3>.
- PEŠAT, Zdeněk. *Lidovost díla Aloise Jiráska*. In: Česká literatura: časopis pro literární vědu. Ročník 2, číslo 3, 1954. ISSN 0009-0468. S. 263–267. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:fb7cc7a6-4116-11e1-1726-001143e3f55c>.
- PEŠAT, Zdeněk. Václav Beneš Třebízský. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 1. Praha: Academia, 1985. S. 197–199. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:446f4bb0-bf11-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.
- POHOSRSKÝ, Miloš a kol. *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 631 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:c5823900-b369-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.
- STICH, Alexandr. K Jiráskovu pojetí českého baroka. In: *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi: (lingvoliterární studie)*. Praha: Torst, 1996. S. 174–241. ISBN 80-85639-84-X. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1781bec0-5bd8-11e4-8d40-001018b5eb5c>
- ŠALDA, František Xaver. Alois Jirásek čili mythos a skutečnost. In: *Šaldův zápisník*. Praha: Československý spisovatel. S. 243–252. ISBN 80-202-0555-19. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:f23ae830-a73c-11e3-bb86-005056825209>.
- TUREČEK, Dalibor. Josef Svátek. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. sv. 4, část 1. Praha: Academia, 2008. S. 432–434. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:b4131134-3184-4524-8b7e-1a8899be711d>.
- VANIČEK, Vratislav. *Dějiny země Koruny české. I, Od příchodu slovanů do roku 1740*. 2., opr. a dopl. vyd. Praha: Paseka, 1993. 304 s. ISBN 80-85192-59-4.
- VLAŠÍN, Štěpán a Ústav pro českou a světovou literaturu (Československá akademie věd). *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. 465 s. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:bee224d0-f0a1-11e4-a511-5ef3fc9ae867>.
- VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá fronta, 1993. 282 s. ISBN 80-204-0358-2.
- VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek VII., 1526-1618*. Vydání první. Praha; Litomyšl: Paseka, 2005. 639 s. ISBN 80-7185-264-3.